

2019

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za etnologiju i
kulturnu antropologiju

Klub studenata
antropologije
Prometheus

[TEMELJNI POJMOVI EKOLOGIJE ČOVJEKA]

SADRŽAJ

TENDENCIJE RAZVOJA LJUDSKE CIVILIZACIJE U KASNOM 20. ST. I RANOM 21. ST.	4
INSTITUCIONALNO REAGIRANJE I KRITIKA UZROKA SOCIJALNOEKOLOŠKE KRIZE....	6
1960-e i 1970-e godine	6
1980-e godine.....	7
Traženje izlaza iz globalne socijalnoekološke krize	7
Izazovi društvenim znanostima	8
EKOLOGIJA.....	10
Dvije paradigme ekologije	10
Humana ekologija	12
OKOLIŠ.....	18
Definiranje	18
SOCIJALNA EKOLOGIJA.....	21
Shvaćanje socijalne ekologije	21
Proces nastajanja socijalnoekološkog problema	24
Tri sustava.....	25
PROBLEMI I NASLIJEĐE 20. STOLJEĆA.....	26
U kakvom društvu živimo?.....	26
Naslijeđe	26
Stanje prirode.....	28
Postignuća u 20. i neriješeni/otvoreni problemi 21. stoljeca.....	29
KULTURA I NASILJE	29
Nasilje kulture i kultura nasilja	30
Nasilje - konstanta covjekove povijesti	30
Civiliziranje nasilja i barbariziranje kulture	31
Simboliziranje i vizualiziranje moći i nasilja	31
Ritualiziranje nasilja.....	31
HOMOGENIZACIJA I RAZNOLIKOST KULTURA	33
Potraga za identitetom.....	34
Neizbježnost homogenizacije?.....	34
Ruža kulturne evolucije	34
Od pluralnog u policentricni i homogeni svijet	34
Kulturna hegemonija.....	35

Kulturni imperijalizam.....	35
Imperij ili zajednica?.....	36
Raznolikost kultura kao poželjna vrijednost.....	36
PRIRODA U KRIZI	37
Što/tko je čovjek?	38
Priroda.....	39
Pristupi rješanju aporije prirode i kulture	41
BIOETIKA	43
Aldo Leopold i „etika zemlje“	43
Potter i razvoj bioetike	45
ODRŽIVI RAZVOJ – POVIJEST POJMA	47
Moderni pojam održivosti	47
Korijeni u šumarstvu.....	47
Karijera pojma	48
Razumijevanje pojma održivog razvoja.....	48
Ekološki „otisak stopala“	49
„Zlatna pravila“ ekološkog menadžmenta	50
Odnos dominantne kulture i kulture održivosti	51
Održivi razvoj - međunarodni diskurs	52

Odnos čovjeka (društva, kulture) i prirode (okoliša) trajan je u povijesti; on je konstanta ljudske kulture s regionalnim i povijesnim varijacijama; fizički ali i duhovni (magijski, religijski, umjetnički, znanstveni...) odnos.

Teško je razumjeti suvremeno (post/moderno) društvo bez razumijevanja materijalne osnove na kojoj se održava - okoliša (prirodnog i kulturnog) te odnosa društva prema okolišu.

Čovjek je dvojako biće – koristi prirodu kao resurs, oblikuje i preoblikuje za svoje potrebe, a s druge strane dugoročno nastaju posljedice u prirodi i okolišu koje presudno utječu na ljudsko društvo.

Odnos čovjek–priroda u društvenim znanostima promatra se kao problem, analizira se u povijesti društava i u suvremenosti. Nastaje dvojaki problem: povećavaju se ograničenja prirodnog *oikosa* (resursa), ali i njegova destrukcija (zagađenje, uništavanje). Ograničenje se povećava s povećanjem čovjekove tehnološke moći. Problem postaje sve složeniji, kompleksniji, od lokalnih nastaju globalni, te traži kompleksniji odgovor koji postaje privremen a ne trajan. Tako dolazi do nastanka **socijalnoekološke krize**.

∞

TENDENCIJE RAZVOJA LJUDSKE CIVILIZACIJE U KASNOM 20. ST. I RANOM 21. ST.

Povećanje globalnog zatopljenja; snižavanje razine podzemnih voda; smanjenje obradivih površina; izlovljavanje ribe u morima; smanjenje šumskih površina; redukcija raznolikosti vrsta; porast svjetskog stanovništva i stope urbaniziranosti zemalja „Trećeg svijeta“; povećanje nezaposlenosti; povećanje razlika između bogatih i siromašnih; porast regionalnih vojnih konflikata; sve izraženija koncentracija ekonomske moći; sve veći utjecaj financijskog tržišta.u odnosu na ostale grane gospodarstva.

Najznačajniji problem je ekološki *overshoot*, tj. iskorištavanje prirodnih životnih osnova većom brzinom nego li se one mogu obnoviti:

1. „prljavi“ rast gospodarstva temeljen na fosilnim gorivima i eksploataciji prirodnih sirovina
2. kontinuiran i eksponencijalan rast stanovništva
3. tehnologije štetne okolišu
4. ekološki deficitarne institucije

U predmodernim, “statičnim” društvima i kulturama rješavanje problema bilo je utkano u način života, propisano kulturnim (religijskim normama).

Moderno društvo je dinamično društvo brzih promjena koje odgovor traži u različitim sredstvima i pristupima:

1. **Znanost i tehnologija** – dolazi do upitnosti kompetentnosti znanosti i granica znanstvenog znanja. Ukupno znanje se neprekidno povećava zbog čega dolazi do izražene specijalizacije i segmentacije unutar znanosti. „Razmrvljena“ na odvojene discipline i struje mišljenja, znanost ne može adekvatno odgovoriti na globalne ekološke probleme.
2. **Utopije** – klasične (otočke) utopije; suvremene utopije (anarhističke, feminističke, ekološke...), antiutopije/distopije (često prisutne u znanstvenofantastičnom žanru (cyberpunk, postapokaliptični scenariji...))
3. **Odnos prema budućnosti** je uvijek zamišljanje scenarija pod nekim postojećim uvjetima, a danas često uključuje radikalne promjene
 - projekcije izvedene iz sadašnjosti, ekstrapolacije prema linearnom trendu
 - projekcije izvedene iz budućnosti (budućnost je unaprijed određena)
 - „kristalna kugla“, spekulativna predviđanja
 - „kraj svijeta je poznat“ (religijska proročanstva poput Ivanovog „Otkrivenja/Apokalipse“ iz Biblije)
 - upozorenja znanstvenika

4. **Strategije** – danas se rade strategije različitih razina: globalne, lokalne; sektorske (poljoprivreda, turizam, zaštita okoliša itd.) i globalne strategije (IUCN). Cilj im je adresirati socioekološku krizu pri planiranju gospodarskih i socijalnih politika.
5. **Menadžment/rukovođenje** – utvrđivanje zajedničkih ishodišta i upravljanje procesima
6. **Pitanje identiteta** – uslijed socioekonomskih promjena, ekološke krize te razvoja sve moćnijih tehnologija postaje upitno kulturno, ali i genetsko nasljeđe

∞

INSTITUCIONALNO REAGIRANJE I KRITIKA UZROKA SOCIJALNOEKOLOŠKE KRIZE

1960-e i 1970-e godine

Carson, Rachel: *Silent Spring*, 1965.

Commoner, Bary: *The Closing Circle*, 1971.

- **Četiri ekološka zakona:**

- I. sve je međusobno povezano;
- II. sve nekuda ide (preoblikuje se)
- III. priroda zna najbolje
- IV. “nema besplatnog ručka”

Georgescu-Roegen, Nicholas: *The Entropy Law and the Economic Process*, 1971.

Gruhl, Herbert: *Jedna planeta je opljačkana*, 1978.

Rimski klub (1968). Aurelio Peccei

Meadows, D. i Donella: *Granice rasta*, 1972. (**nulti rast**)

Mesarović, M./Pestel, E.: *Čovječanstvo na raskršću*, 1977. (**organski rast**)

1980-e godine

- **Traganje za novim paradigmama:** kritika rasta; kvalitativni rast/razvoj/; održivi razvoj
- **Traganje za subjektom:** u ranijim je fazama modernističkog razvoja subjekt bio čovjek (René Descartes, *res cogitans*); on je to u određenom smislu i danas, no sada se poima prije svega kao *potrošač*; u 20. st. dolazi do pojave novih okolnosti i etabliranja *međunarodnih korporacija* kao primarnih aktera u kreiranju nacionalnih i međunarodnih politika
- **Uloga države** u kasnom 20. i ranom 21. stoljeću slabi, zakonodavni okviri prilagođavaju se zahtjevima korporacija te principima slobodnog tržišta i profita
- **Uloga UN-a**
 - konferencije o socijalnoekološkim problemima (**Stockholm 1972. Rio de Janeiro 1992.**)
 - nastoji se regulirati gospodarski rast te utjecaj na okoliš („porez na ugljik“ i slične mjere ciljaju smanjiti emisiju stakleničkih plinova i utjecaj ljudskog gospodarstva na okoliš)
- **Nastanak ekološke diplomacije**
- **Nastanak ekološkog pokreta** – izrasta iz lokalnih pokreta te se razvija međunarodna suradnja.

Traženje izlaza iz globalne socijalnoekološke krize

1. **Angažman prirodnih znanosti** – afirmacija ekologije kao interdisciplinarnih znanosti
2. **Angažman teologije** – problem stvaranja (Božjeg i ljudskog) i ljudskog „uplitanja“ u prirodu kao Božje djelo
3. **Ekonomski pristup** – ekološka ekonomija (Hampicke, Ulrich: *Ökologische Ökonomie*, 1992; Endres, Alfred: *Umweltökonomie*, 1994; Stagl, S. i Common, M: *Ecological Economics*, 2005.)
4. **Pravni aspekti**
 - međunarodne konvencije (o održivom razvoju; o biološkoj raznolikosti; o klimi...)

- Prema Ustavu RH očuvanje prirode i čovjekova okoliša jedna od vrednota ustavnog poretka

5. Etički angažman: afirmacija ekološke etike i razvoj novog diskursa

- i. prevrednovanje čovjekove aktivnosti prema prirodi
- ii. *antropocentrizam* se pokušava zamjeniti *ekocentrizmom*
- iii. bioetika se razvija od *medicinske* (Rijeka, 2007) do *biocentrične* i *ekocentrične* etike
- iv. „Dubinski ekološki pokret“, **Deep Ecology** (ekofilozofija A. Naessa).
- v. Naglašava se vrijednost prirode i „pravo“ prirode
- vi. Jača borba za prava životinja

6. Antropološki aspekt socijalnoekološke krize

- Ključni je problem odnos suvremene globalne kulture i prirode
- Izučavanje sukoba oko prirodnih resursa tijekom povijesti i danas; suvremena politizacija okoliša
- Zahtjev za novom **paradigmom**: HEP (*Human Exceptionalism Paradigm*) treba zamijeniti drugom, NEP (*New Ecological Paradigm*)

Izazovi društvenim znanostima

Sociologija kao znanost o društvu imala je u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća dvije glavne odrednice:

- a. Pozitivna znanost istraživanja društva
- b. Kriticko promišljanje civilizacije i njezinog razvoja i istraživanja društva

U sociologiji se smatralo da se društveno može objasniti samo društvenim; društveno postaje „samostalno“ u odnosu na prirodno.

Sociologija se sa „zakašnjenjem“ počela baviti ekološkom problematikom, iz nekoliko razloga:

- I. Orijentirana je na socijalnu problematiku;
- II. Ekološki su problemi postali globalno vidljivi i priznati tek 70-ih godina;
- III. Diskurs su stvarali ekološki (socijalni) pokreti i pojedinci

IV. Sociologija se bavila istraživanjima vezanim uz socijalne pokrete

Ekološka je kriza pokazala da je upitna samodovoljnost i samostalnost socijalnog.

Izazov ekološke tematike za sociologiju je dvojak:

- a. **Propitivanje** (refleksivni odnos) **osnovnih pojmova** iz povijesti struke (socijalno nije samodovoljno)
- b. **Ekološka obnova kritičke teorija društva** – sociologija ne treba nijekati stvarnost ekološkog problema, niti polaziti od hijerarhijskog dualizma prirode i društva.

Izazov sociologiji znači da se objašnjavajući potencijal sociologije treba uključiti u proces interdisciplinarne obrade problema, tj. interdisciplinarna suradnja u istraživanju geneze problema i kritičko propitivanje dominantnog obrasca tumačenja i njegove strukturne osnove.

Sociološki prilog bio bi u:

- 1) otkrivanju kako se ekološki problemi socijalno konstruiraju
- 2) pronalaženju procesa i socijalnih odnosa koji (eventualno) mogu ograničiti takvo oblikovanje.

∞

EKOLOGIJA

Grčki *ōikos* = kuća/stan + *lógos* = riječ/govor; *ecology* (eng.); *die Ökologie* (njem.)

Znanost o međusobnim odnosima živih bića (organizama) i okoliša. Usmjeren je na pitanja strukture i funkcije „domaćinstva prirode“, odnosno izučavanje biosfere i njezinih sustava, uzimajući u obzir potrebe živih bića. Istražuje ono stvarno, objektivno (*sein*), a ne ono što treba (*sollen*) i može (*kann*) biti. Jedan od središnjih pojmova ekologije je pojam **prilagodba** (adaptacija/ akomodacija)

Dvije paradigme ekologije

Termin „ekologija“ prvi upotrebljava **Ernst Haeckel (1866.)**. Dva su pristupa/modela ekologije.

Prvi je učenje njemačkog biologa **Ernsta Haeckela** o odnosima organizma i okoliša. Dominirajuća je paradigma pozitivnih prirodnih znanosti. Ekologija se bavi istraživanjem totalnih relacija (direktnih i indirektnih) između živih bića i organskog i neorganskog okoliša. To je učenje o odnosima – „**objektivna biologija**“, s „objektivno-vrijednosno neutralnog“ stajališta.

Drugi model tzv. „**subjektivne biologije**“ zastupao je **Jakob von Uexküll (1909.)**, a razlikuje objektivna događanja (objekte) od njihove subjektivne percepcije. Ne postoji jedan nego više „okoliša“, ovisno o onome (subjektu) koji se prema njima odnosi. To je subjektivni način promatranja, tj. o radi se metodičkom pristupu subjekt-objekt odnosa.

Percepcija okoliša određuje njegovo značenje za subjekta. Nositelji značenja su simboli u okolišu. Značenje simbola, a time i čitav odnos prema okolišu, različit je za organizme. Taj model nazvan je **učenje o značenju** (*Bedeutungslehre*) – „subjektivirana biologija“; „subjektivno-vrijednosno angažirano“ stajalište.

Uexküll svoje učenje temelji na sustavu triju pojmova: **vanjski svijet** (*Außenwelt*), **unutarnji svijet** (*Innenwelt*) i **okoliš** (*Umwelt*).

Kritički prigovor: Uexküll polazi od harmoničnog modela. Ne pretpostavlja krize, konflikte, disharmoničnost, a kakvi danas postoje u odnosima kultura-priroda.

U kontekstu Uexküllova učenja definirani su pojmovi u humanoj ekologiji:

- **Ekološka potencija** - sposobnost organizma da se nosi s kolebljivim ekološkim čimbenicima; prilagodljivost/adaptibilnost
- **Ekološka valencija** - raspon tolerancije prema nekom ekološkom čimbeniku. Primjerice, temperatura (ekološka valencija jaja pastrve je od 0 do 15°C; optimalno 7°C za razvoj mladih).
- U suvremenom ljudskom društvu dolazi do *porasta eko. valencije* (tehnologija omogućuje izdržljivost i otpornost na vanjske čimbenike, ljudi nastanjuju iznimno raznolika staništa), ali *smanjenja eko. potencije* (ovisnost o umjetno prilagođenim staništima, kako urbanim tako i ruralnim, gubitak vještina i osobina nužnih u prirodnoj selekciji)

Prema Victoru Shelfordu (1929.) ekologija je učenje o zajednicama. Čovjekov odnos prema okolišu (kroz kulturni sustav) treba razumjeti u kontekstu *ekološke zajednice*, odnosno ekosustava.

Ekologija je u znanstvenoj zajednici priznata kao validna disciplina tek 20-tih godina 20. stoljeća, kada su središnji teoretski pojmovi bili „samoregulacija“ i „ravnoteža“.

Eugéne P. Odum (1983.) govori o „**novoj ekologiji**“ kao novoj integrirajućoj disciplini koja se **bavi stupnjevima organizacije** i nije omeđena znanstvenim ili nastavnim planovima. Svojstven joj je holizam.

U svakodnevici se ekologija katkada izjednačava/zamjenjuje sa zaštitom okoliša ili zaštitom prirode, a s riječju „eko“ nastaju nove kovanice: eko-proizvod, eko-hrana, eko-test, itd.

Postoje različita usmjerenja i znanstveni interesi unutar šire discipline. Istraživanjem jedinke bavi se *autekologija*; istraživanjem populacije *demekologija*, odnosno „populacijska ekologija“; pojedinih skupina organizama (odnosom životnih zajednica i okoliša) *sinekologija*. Ovisno o tipu okoliša (kopneni, vodeni) govori se o ekologiji šuma, ekologiji jezera, ekologiji mora, itd. Shvatimo li Zemlju kao globalni ekosustav, tada govorimo o globalnoj ekologiji, planetarnoj ili *holekologiji*.

„Globalna ekologija je multidisciplinarna holistička znanost koja integrira mnogobrojne znanstvene discipline u jednu cjelinu. Ona je jedina znanost koja ukazuje i dokazuje međusobnu ovisnost i nedjeljivost žive i nežive prirode na Zemlji, na međusobnu ovisnost ljudskog društva i njegovog okoliša. Ona je polazna točka svake politike trajno održivog razvitka i istinskog društvenog napretka. Jer, ono što ugrožava opstanak, ne može biti napredak! Zbog toga su, naglasimo ponovno, zaštita okoliša, trajno gospodarenje općim prirodnim dobrima, sve veće korištenje obnovljivih izvora energije i obnovljivih sirovina, iznalaženje i primjena učinkovitih tehnologija za proizvodnju materijalnih dobara, smanjivanje društvenih razlika i poboljšanje životnih uvjeta u manje razvijenim zemljama središnji projekt modernizma u 21. stoljeću, jedini mogući put u prosvijećenu, pravičnu i stabilnu društvenu zajednicu na Zemlji“ (Glavač, 2001:178).

Nastala su i različita područja bavljenja: ekologija bilja, ekologija životinja; ili podpodručja: ekologija sisavaca, pa tako i ekologija čovjeka, odnosno **humana ekologija** (*human ecology*).

Humana ekologija

(lat. *humanus* – ljudski; *human ecology*; *die Humanökologie*)

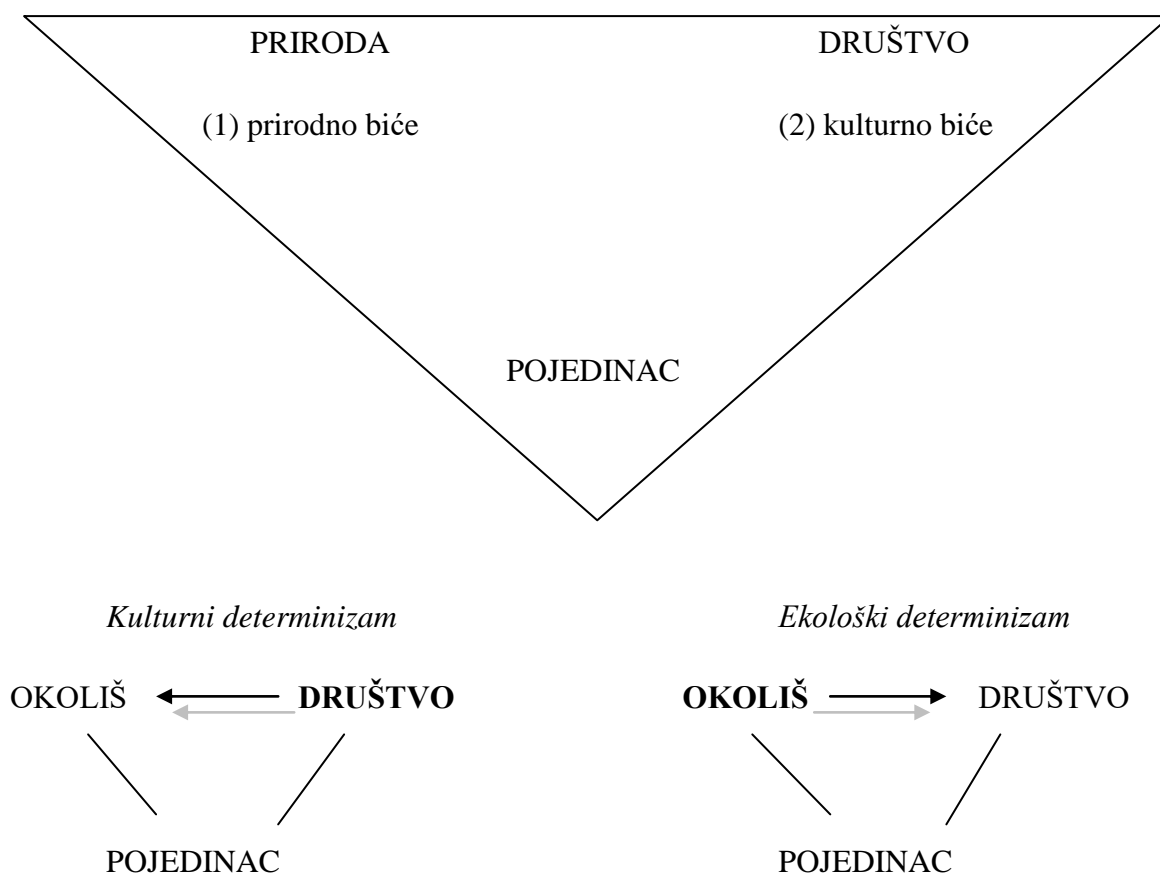
Neki autori razlikuju međusobno povezane **tri ekologije pojedinca**:

- a. socijalna ekologija pojedinca utemeljena na društvu,
- b. ekologija pojedinca utemeljena na biosferi
- c. individualna ekologija, tj. odnos pojedinca prema samom sebi

Ovako shvaćana individualna ekologija pretpostavlja postojanje različitih razina pojedinačnog bića.

Trokut „okoliš, društvo, pojedinac“ predstavlja okosnicu za opću humanu ekologiju. Opća humana ekologija je koncept „konstruktivnog eklekticizma“ koji smišljeno povezuje različite discipline i njihove teorijske pristupe. Trokut je metafora za opću humanu ekologiju. Pitanje je postoji li danas teorija za relacije u trokutu? Nema jedinstvene teorije, pa se pristupa interdisciplinarno.

SHEMA: Humanoekološki trokut:

Postoje dva kruga odnosa pojedinca:

- 1) **Pojedinac je prirodno biće** i dio okoliša kojemu se prilagođava (adaptira, akomodira) i kojega mijenja.
- 2) **Pojedinac je društveno/kulturno biće** i dio društva kojemu se prilagođava i kojega stvara kao svoju zajednicu.

Povećanim čovjekovim utjecajem na okoliš proširuje se i područje ekologije (naročito primijenjene) pa se govori o ekologiji poljoprivrede, ekologiji šumarstva, ekologiji vodoprivrede, industrijskoj ekologiji, urbanoj ekologiji, itd. U području ekonomije nastaje *ekonomija okoliša* i *ekološka ekonomija* kao novi pristupi ekonomskih znanosti.

Ekološka pitanja razmatraju se i u kontekstu -> socijalne ekologije, a neka specifična za grad u urbanoj ekologiji.

Čikaška škola promovirala je (biološko) ekološko tumačenje gradske dinamike, primjenjujući analogne pojmove (prilagodba, natjecanje, ravnoteža, sukcesija...), ali je zanemarila utjecaj kulture.

Ranije se ekologija shvaćala kao dio područja biologije koja izučava međusobni odnos između živih bića i okoliša. Danas se pod tim pojmom označava sistemska znanost u kojoj se zajedno spajaju spoznaje iz različitih prirodoznanstvenih područja.

Humana ekologija naziv je za ekologiju čovjeka. U najširem smislu to je istraživačko usmjerenje ekologije koje proučava odnos (interakcije) čovjeka kao pojedinca i kao vrste te okoliša s ciljem da uključi čovjeka u ekološke poretke. U odnosu na ekologiju kao biološku disciplinu, znanost je koja se bavi odnosom samo ljudske vrste i njezina okoliša. Razvoju su pridonijeli neki aspekti geografije, biologije, psihologije i sociologije. Humana ekologija naziv je i za istraživački predmet američke psihologije okoline.

Još su R. Park (1864-1944) i W. E. Burges (1886-1966) definirali humanu ekologiju kao usmjerenost na istraživanje biotičkog balansa i socijalnog ekvilibrija.

Što je **politička ekologija** (*political ecology; die politische Ökologie*)?

To je **znanstveno promišljanje odnosa između funkcioniranja prirode i djelovanja društva s ciljem ukazivanja na smjer političkog djelovanja**, sukladno očekivanju dobrog života.

„Politička ekologija povezuje prirodoznanstveno učenje o cjelokupnom domaćinstvu prirode sa socijalnoznanstvenom refleksijom socioekonomskih, sociokulturnih i sociopolitičkih uvjeta 'održivog' oblikovanja života» (Meyer-Tasch,1999).

Alain Lipietz polazi od trojstvenosti: „pojedinač“, „organizirana djelatnost vrste“ i „okoliš“, što se ne može reducirati samo na jedan od tih aspekata. **Politička ekologija nije ekološka politika nego znanstvena disciplina koja izučava na koji način priroda uopce postaje predmet politike.**

Politička ekologija je društveni i politički pokret transformacije realnog stanja ljudske ekologije, pa je za ekološku politiku važna etika. Politička ekologija se odnosi na globalnu dimenziju u kojoj su akteri i interesi veoma prepoznatljivi.

Neki smatraju da ekologija kao vodeća znanost omogućava znanstvene osnove za objašnjenje čovjekovih postupaka i mogućeg nastavka razaranja. Ipak, ona ostaje u granicama biološke znanosti. Drugi smatraju da je politička ekologija korak dalje: pita o dobrom životu kao ishodištu promišljanja i iskustvu suvremenog čovječanstva, da bi primijenila sliku dobrog života na budućnost. Zanima se za ekološke prijetnje, ali i njihove društvene uzroke.

U novijoj političkoj ekologiji postoje dvije struje mišljenja i djelovanja: tehnokratska i kulturalna.

- **Tehnokratska** razvija modele sukladno neoklasičnoj ekonomiji, koju zanimaju cijene i neposredni učinci postupaka na tržište
- **Kulturalna** ističe neformalne norme i društvene strukture, te ju zanimaju simboli i pitanje kako se želi ubuduće živjeti). Za perspektive političke ekologije simboli postaju sve značajnija, a komunikacija u realnosti sve potrebija.

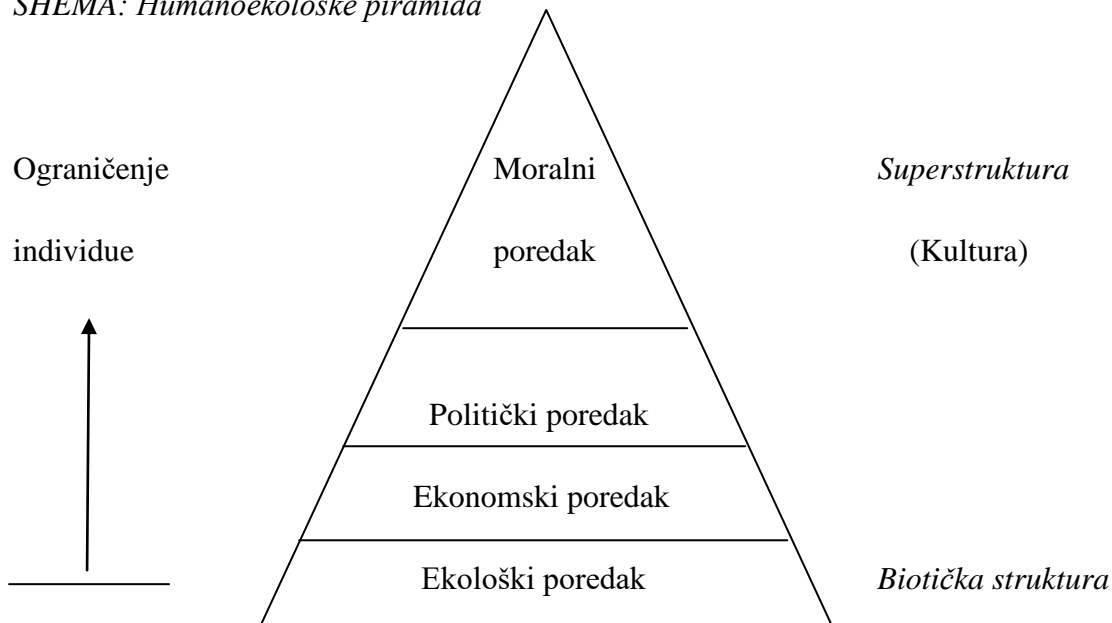
Čikaška škola

U užem smislu humana ekologija naziv je jednog smjera Čikaške škole kojoj se pripisuje nastanak termina, a njegova uporaba pripisuje **H. H. Barrowu (1922)**.

Teza je škole da društvo u procesu industrijalizacije i urbanizacije slijedi pravilnosti određenih uzoraka u prirodi, što se demonstrira sukcesijom i konceptom *klimaksa*. R. D. McKenzie (1924) vidi sličnost između bioloških i socijalnih procesa, pa uspoređuje proces segregacije u prirodi s onom u društvu kao posljedicom procesa invazije. Postoje tri faze sukcesije: **brutalna konkurencija**, **faza konsolidacije** i **faza zrelosti** (mir/klimaks).

U C.š. prevladava prostorna usmjerenost a po nekima i snažan biologistički utjecaj. Poznata po humanoekološkoj piramidi (R. Park), potičaju razvoja socijalne ekologije.

SHEMA: Humanoekološke piramida

Od 80-ih godina na kritičkoj tradiciji antropocentrične humanoekološke paradigme i čikaške škole nastaje **nova humana ekologija** (*new human ecology*) koja ima za cilj formuliranje sociologije okoliša. Ona se ne ograničava na prostorne (selo, grad, država) niti disciplinarne/tematske granice, nego artikulira umreženost globalnih, naddisciplinarnih problema.

S ekologijom su povezane kontrarne pozicije pa se spominju i ove dihotomije:

- **dubinska – plitka ekologija** (Arne Naess);
- arkadijska – imperijalna tradicija ekologije (Donald Worster)
- **egzempcionalistička** (izdvajajuća) – **nova ekološka paradigma**
- tehnokratizam – ekocentrizam (Tim O'Riordan)

Čovjekove kulturne specifičnosti omogućavaju mu izuzetnost (*exceptionalism*) i izuzetost (*exemptionalism*), pa se oblikovala **humanoekološka paradigma** (HEP).

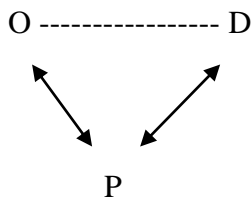
Na (socijalno)ekološkoj krizi i kritici napretka oblikovana je **nova ekološka paradigma** (NEP)

Obilježja HEP-e: Čovjek je iznad svih drugih bića jer ima kulturu, a kultura se može beskrajno razlikovati i brže mijenjati nego biološke osobine; socijalno proizvedene razlike između ljudi mogu se urediti i nepoželjno se ukloniti; kulturna akumulacija omogućava čovjeku napredak; **svi problemi su u konačnici rješivi, naročito putem tehnološkog napretka, a prirodne znanosti daju osnovu za rješenja.**

Obilježja NEP-e: Ljudska bića su tek jedna od vrsta, ovisna i uključena u biotičku zajednicu; povezanost uzroka i povratnih posljedica u prirodnu mrežu proizvodi brojne nenamjerne posljedice ljudskih aktivnosti; svijet nije beskonačan, već ima biološke granice. **Ova je paradigma kritika izdvajanja čovjeka iz biološke zajednice i izdvajanja industrijske civilizacije iz ranije ljudske kulture.** Zahtjev je za promjenu svjetonazora.

I sociologija nalazi svoj istraživački interes u istraživanju prilagođavanja (akomodacija) ljudske skupine prirodnim uvjetima obitavanja i kako u tom procesu djeluje na okoliš te kako se odnosi prema drugim skupinama.

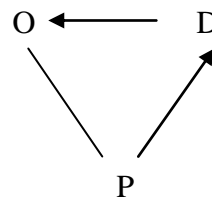
SHEMA: Društvo – pojedinac – i okoliš

Strukturalistički

(kolektivistički) pristup

holistička pozicija

Individualistički

(humanistički) pristup

atomistička pozicija

S obzirom na odnos društvo-okoliš, glavni su mogući pristupi rješavanja socijalnoekološke krize kulturno-deterministički ili ekološko-deterministički.

OKOLIŠ

Welt – Umwelt (svijet – okosvijet/okoliš)

Povijesno dolazi do širenje onoga što poimamo kao svijet (*Welt*, konceptualno uređen sustav tumačenja našeg okoliša) u prirodni okoliš (*Umwelt*, nekonceptualiziran okoliš, „divljina“), Primjer širenja velikog grada (Zagreba) u okoliš.

Definiranje

Definicija u hrvatskom zakonu: „Okoliš je prirodno okruženje: zrak, tlo, voda i more, klima, biljni i životinjski svijet u ukupnosti uzajamnog djelovanja i kulturna baština kao dio okruženja kojeg je stvorio čovjek“.

Arnold Gehlen navodi kao dobro definiranje: „*Okoliš* će biti cjelokupnost, u skladu s prirodnim zakonima, međusobno povezanih karika jednog životnog prostora u kojem promatramo neki organizam, u koji ga stavljamo ili zamišljamo da je stavljen, a *Okolina* će biti u cijelom kompleksu okoliša sadržana ukupnost uvjeta, koji nekom određenom organizmu omogućavaju da se održi snagom svoje specifične organizacije...“

1. **Okolina** je *'isječak'* iz jedne šire sfere (*okoliš*).
2. Ona obrazuje specifičan, tj. određen kompleks.
3. **Ona se odnosi na jednu vrstu**, na individuum koji se može zamijeniti.
4. Pošto je samo po sebi razumljivo, Weber i nije posebno naglašavao: „**okolina nije 'prenosiva'**, tj. **ni jedna životinja se ne može 'prenijeti' u okolinu neke druge životinje** niti se može ponašati prema sadržajima neke druge životinje, osim kad su sadržine jedne okoline potencijalno i sadržine te druge životinje, kao kod simbioza upozorenja.“

Što se tice čovjeka, **nema tipično ljudskih uvjeta**, tj. kompleksa uvjeta karakterističnih za ljudski rod koji bi se trebao ispuniti da bi se on mogao održati u prirodi. **Čovjek stvara okoliš** i specifično se prilagođava.

Seoski okoliš

- time označavamo prirodu ukoliko je domestificirana kao životna potpora ljudskog stanovništva
- općenito kultivirani krajolik
- onaj okoliš u kojemu čovjek ima interakciju s prirodom putem produktivnog ophođenja, gdje prirodu savladava i u kojem joj se istovremeno podčinjava. Mi mijenjamo okoliš, ali istodobno akceptiramo njegove uvjete.

Okoliš: Okoliš je naziv za uvjete prirodnog okruženja (voda, zrak, tlo, klima, živa bića i njihovi međusobni odnosi) u kojima neki organizam ili populacija živi. Okoliš je sve što je izvan granica nekoga sustava. Čovjekov okoliš obuhvaća i antropogene strukture..

a) **Prirodni okoliš** je okruženje intaktnom prirodnim stanjem u koje čovjek nije intervenirao. Biološki pojam okoliša H. Weber (1938) je definirao kao „**ukupnost uvjeta sadržanih u čitavom kompleksu nekog okruženja**, a koji nekom određenom organizmu dopuštaju da se održava pomoću svoje specifične organizacije“. Okoliš je specijalni resursni prostor nekog živog bića ili populacije kao ukupnost njihovih izvanjskih raspoloživih uvjeta kojima živo biće ili populacija može opstati. Okoliš nije trajan (nepromjenjiv) već se postupno mijenja pod utjecajem prirodnih čimbenika ili čovjekovim djelovanjem u kojemu nastaje kulturni okoliš (*antropobioticka ekumena*). Kulturni okoliš se također mijenja širenjem njegovih granica.

b) **Kulturni okoliš** je rezultat čovjekovog kolektivnog stvaranja, sve ono što je nastalo u čovjekovoj socijalnoj i kulturnoj evoluciji kao rezultat osvajanja prirode. Plod je evolucijskog konstruktivizma (ne pragmatizma!) s kognitivnim i etičkim kriterijima. Neki drže da je čovjekov okoliš samo kulturni okoliš koji obuhvaća ljude i stvari (Gehlen). Životinja ima okoliš, a čovjek svijet kulture, 'drugu prirodu', koja mu omogućava *situacionu slobodu*.

Okoliš se može shvatiti:

- a) U pristupu objektivne biologije kao **objektivna stvarnost** (Ernst Haeckel), **učenje o odnosima** (*Beziehungslehre*) organizma i njegova okoliša. Okoliš je sve što promatrača okružuje: živi i neživi svijet i po čovjeku proizvedeni svijet.

- b) U pristupu subjektivne biologije kao **učenje o značenju** (*Bedeutungslehre*) (Uexküll); jedan od prvih znanstvenika prenio pojam okoliš u prirodne znanosti.

Uexküll je stvorio pojmovni sustav: **vanjski svijet** (*Aussenwelt*), **unutarnji svijet** (*Innenwelt*) i **okoliš** (*Umwelt*) Za njega je okoliš komplementarnost izazova objekata i percipiranja subjekta.

Svaka životinjska vrsta prilagođena je svom okolišu koji na nju utječe. Životinja je na izvjestan način subjekt u središtu svojega okoliša. Za Uexküll okoliš je, promatran u vremenskoj dimenziji, sveobuhvatni svijet socijalnih i prostornih elemenata, kojega čovjek prihvata putem svojih djelujućih svjetova i opažajnih/perceptivnih svjetova;

- c) Kao **relacijski pojam** bez čvrstog sadržajnog određenja (Bargatzky). Percipirani okoliš (*wahrgenommene Umwelt*) odgovara onim elementima koje organizam percipira, a utjecajni okoliš (*wirksame Umwelt*) onim elementima koji objektivno djeluju na organizam, bez obzira percipira li ih organizam ili ne.

U suvremenom diskursu razumijevanje pojma okoliša povezano je:

1. S **potiskivanjem pojma prirode** i isticanjem u prvi plan pojma okoliš. To je posljedica razumijevanja moderne kao napretka i reduciranog shvaćanja prirode kao korisnog resursa. Priroda ne daje samo osnove ljudskom životu nego pruža i sliku za ostvarivanja kulture. Supstituciju prirode pod okoliš Mittelstrass označava kao „izdajnicku“ jer stvara dojam da je čovjek stvorio svijet u kojemu neograničeno vlada bez prirode. Neki autori pojmu „okoliš“ (*Umwelt*) suprotstavljaju pojam „svijet“ (*Welt*), jer životinja ima samo okoliš, a čovjek ima i svijet, čime se isticaju čovjekova uloga u njegovu stvaranju i mogućnost čovjekove transcendencije;
2. S uvođenjem pojma **susvijet** (*Mitwelt*) ističe se da je okoliš ne samo objektivna stvarnost, predmet znanosti i ljudskog djelovanja, nego se radi o živom svijetu s kojim i u kojemu čovjek živi i dijeli zajedničku sudbinu prosperiteta. Pojam susvijet krije u sebi „zamku“ niveliranja razlika između čovjeka i ostalih živih bića, jer čovjeka shvaća kao uklopljenog u prirodu, kao što pojam okoliš sugerira da je ostatak svijeta isključivo čovjeku na raspolaganju.

Dominacija pojma okoliš nad pojmom priroda nije tek izraz nekog nesporazuma, nego „omalovažavanja“ prirode, sukladno modernom shvaćanju prirode. Pojam okoliš u politici i svakodnevicu uglavnom se shvaća kao *čovjekov okoliš*. Kada se govori o zaštiti okoliša tada se ponajprije misli na zaštitu čovjekova okoliša. Ponekad se pod pojmom okoliš misli samo na *prirodni okoliš* (živi i neživi) svijet, a ne i ono što je u njemu čovjek oblikovao (antropogene strukture) svojim djelovanjem kao kulturno biće.

Okoliš kao pojam obuhvaća tri strukture: **neživi svijet** (abiotički), **živi svijet** (biotički) i **antropogene strukture**.

∞

SOCIJALNA EKOLOGIJA

Shvaćanje socijalne ekologije

SOCIJALNA EKOLOGIJA:

- (1) Istraživačka orijentacija usmjerena na istraživanje odnosa međusobnog utjecaja ekosfere, sociosfere i tehnosfere
- (2) Sociološki, odnosno ekološki intonirana disciplina koja nadilazi sociološka i ekološka ograničenja predmeta i metoda
- (3) „Projekt“ formiranja nove paradigme civilizacijskog razvoja
- (4) Stručna podloga za socijalni angažman pojedinca, grupa (pokreta) i društva (gospodarstva i politike).

Za nastanak je značajna Čikaška škola kojoj se pripisuje termin *humana ekologija*. Navode ga E. R. Park i E. W. Burges (1921). Pod socijalnom ekologijom podrazumijevaju **ekološki način promatranja ljudskog društva**, a naročito proces planiranja velikih gradova. Pod utjecajem su ekološkog determinizma. Neki smatraju da je predmet socijalne ekologije teorija i povijest grada, ruralno-urbani kontinuum, itd.

Veliki prostori postaju urbanizirani pa socijalnoekološki problemi postaju globalni. Prva definicija potječe iz 1925. od McKenzija kao „istraživanje vremenskih i prostornih odnosa čovjekova načina života, kako se oni ostvaruju selektivnim, distributivnim i adaptivnim snagama okoline“.

Na razvoj socijalnoekološkog koncepta utjecale su neke okolnosti u prirodnim i društvenim znanostima u 20. st.:

- (1) Disciplinarno približavanje prirodnih i društveno-humanističkih znanosti zbog porasta kompleksnosti predmeta istraživanja
- (2) Uporaba pojma sustav u prirodnim i društvenim znanostima
- (3) **Nastanak ekološke krize** i pomak u pronalaženju uzroka i rješenja od biološkog prema socijalnom području
- (4) **Globaliziranje ekoloških i socijalnih problema** od lokalne ka globalnoj razini, pa se i ekologija shvaća kao *globalna* ekologija

Za globalnu razinu analize Lipietz (2000) koristi naziv *politička ekologija* u dvojakom smislu:

- (1) **Društvena znanost** koja se bavi odgovorima na globalne ekološke probleme, pa je to „znanost o čovječanstvu“
- (2) U smislu **političkog pokreta** koji se zalaže za promjenu postojećeg stanja okoliša.

U teorijskom smislu socijalna ekologija polazi od koncepta tri sustava: **prirodni** (ekosustav), **socijalni** (sociosustav; društvo) i **tehnološki** (tehnosustav) i njihovim međusobnim utjecajima. Njezino istraživačko područje je kompleksna predmetnost shvaćena kao **stanje** (sinkrona dimenzija) i kao **proces** (dijakrona dimenzija).

Između industrijskog sustava i prirode (ekosustava) – **ekološki problem**; između industrijskog sustava i sociosustava (društva) – **ekonomski problem**; između sociosustava i prirode – **humanoekološki**. Konačni element je **socijalnoekološki** problem koji ih povezuje.

U disciplinarnom pogledu produkt je povezivanja prirodnih i društvenih znanosti. Neki smatraju da je riječ o *sociologiji s ekološkim aspektom* (predmetom istraživanja); drugi da je

riječ o *ekologiji s društvenim aspektom* (predmetom istraživanja), pa je to područje ekologije koja istražuje uzajamne odnose između okoliša i socijalnog ponašanja ljudi.

Disciplinarni položaj ovisi o pristupu: ekonomski (ekološka ekonomija), sociološki (sociologija okoliša).

Neki smatraju da je socijalna ekologija „disciplina anti-disciplina“.

Ona je **transdisciplinarna**:

- (1) Polazi od **primarnosti prakse**
- (2) Razlikuje i povezuje apriorističke (transcendentalno-filozofske) i empirijske (iskustveno-znanstvene) okolnosti u predmetnosti
- (3) Ona je „poprečno“ orijentirano područje i nije subdisciplina
- (4) Daje prednost **orijentacijskom znanju** nasuprot instrumentalnom znanju

Po Josephu Huberu ona je **sinonim za humanu ekologiju** (*human ecology; Humanökologie*), a termin socijalnoekološko (*sozialökologisch*) sinonim za ekosocijalno.

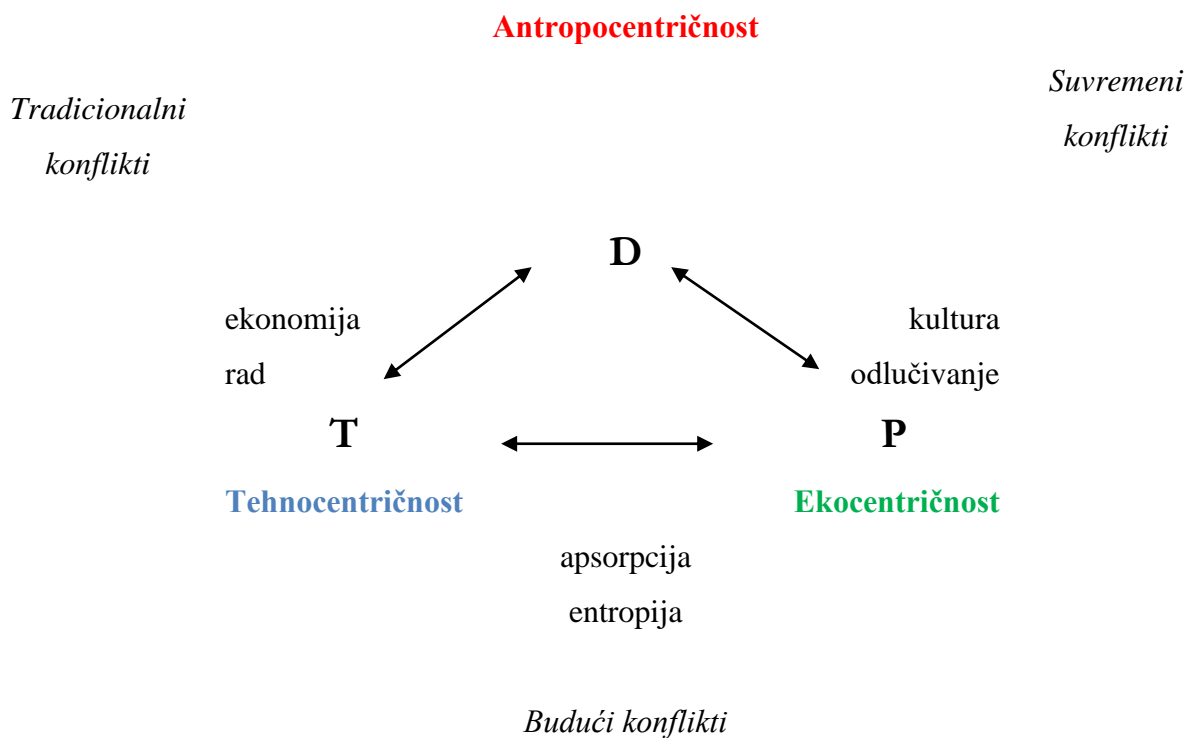
U metodološkom pogledu razvija **modele bez naturalističke regresije ili superindustrijskog ubrzanja**, a primjenjuje i uobičajene metode istraživanja drugih društvenih znanosti. Na njihovoj podlozi analizira globalne projekcije čovječanstva.

Socijalna ekologija je konceptualna podloga za „dugino društvo“. **Kritički je orijentirana u (pre)ispitivanju odnosa društva i prirode u različitim povijesnim stadijima** i primjenu socijalnoekološkog iskustva tijekom povijesti u modernom i postmodernom društvu (socijalnoekološki metabolizam). Razlikuje se od Bookchinova koncepta *eko-anarhističkog* shvaćanja.

Pledira za raznolikost društvenih prirodnih odnosa, za biološku i kulturnu raznolikost i njihovu održivost (održivi razvoj). Polazi od teze da ekološki problemi imaju društvene uzroke i trebaju biti društveno rješavani, što zahtijeva promjenu razvojne paradigme. Zanima se za društvene i političke aspekte (rada i života) odnosa čovjeka i prirode, pa neki smatraju da su *socijalna ekologija* i *dubinska ekologija* samo stvarne varijante **radikalne ekologije**, koja se izražava time da **ide u uzroke, koja kritizira nedostatnu organizaciju društva**. Ne postoji realna nepremostiva granica između socijalne ekologije i duboke ekologije.

Tri sustava

SHEMA: Odnosi između sustava i orijentacija

1. Društvo-tehnika: **ekonomsko područje** (*rad*); tradicionalni konflikti;
2. Društvo-priroda: **humanoekološko područje** (*kultura*); suvremeni konflikti;
3. Tehnika-priroda: **ekološko područje** (*tehnologija*); budući konflikti;
4. **Orijentacije**: antropocentrizam, tehnoctrizam, ekocentrizam

PROBLEMI I NASLIJEĐE 20. STOLJEĆA

Prethodno stoljeće je do sada bilo najdinamičnije i najkreativnije, ali s potencijalno najrizičnijim posljedicama za čovječanstvo.

U kakvom društvu živimo?

Sažimanje uspjeha i proturječja nekog doba ima prednost jer objašnjava kumulativnost nasljeđa, ali i manjkavost jer sadrži načelo selektivnosti.

Problemi i proturječja 21. stoljeća uvjetovani su

- (1) **Nasljedem** iz 20-tog stoljeća
- (2) **Novim mogućnostima** pod utjecajem novih tehnoloških i društvenih, „motora“
- (3) **Nastavkom neograničenih ambicija** modernog društva (kulture) i kontrole pozicionih dobara koja pripadaju svima. To su globalna zajednička dobra (*global public goods*):
 - prirodni sustavi – klima, ozonski omotač, šume, prirodni resursi...)
 - kulturno proizvedena dobra (znanje, norme, Internet...)
 - stečena dobra – rezultati politike (zdravlje, mir, ekološka ili financijska stabilnost, pravda); „stari“ oblici društvenosti (nacionalna država) i novi oblici konkurencije i društvenosti (globalna razina društvenosti)

Nasljeđe

Sukobi:

- Dva svjetska rata, žrtve ratova; troškovi vojnog kompleksa; žrtve nasilja poretka (~150 milijuna) u „civiliziranim“ državama; rizik nuklearnog oružja.
- Priznanje postojanja genocida; kulturocid i nepriznati *ekocid* (zločin protiv prirode)
- Uloga velikih ideologija: (neo)liberalizam, socijalizam i komunizam, fašizam

Znanost i tehnologija:

- Ogromnim napretcima u području nuklearne i kvantne fizike sama tvar od koje je sve sastavljeno postaje predmet promatranja. *Postavlja se pitanje 'što je uopće priroda?'*
- Prodor u strukturu prirode – cijepanje atoma u nuklearnom oružju; genetika rastvara DNA i dešifrirala je ljudski genom; daljnja su istraživanja usmjerena na primjene genetičkog inženjeringa u područjima poljoprivrede, industrije te humane genetike – *problem patentiranja ljudskog genoma*
- Povećanje količine podataka i informacija, prvenstveno putem Interneta, mobitela, digitalnih medija; *Pitanje zaštite od agresije e-medija* (ponajviše invazivnosti reklama); utjecaj digitalne tehnologije i medija na psihičko i fizičko zdravlje; *razvoj* (i umjetno stvaranje) *novih potreba*; utjecaj *sve brže komunikacije* na ljudsko društvo i međuljudske odnose
- „Tehniziranje“ krajobraza kroz širenje urbanih zona te poljoprivrednih površina i industrije/rudarenja, otvara se *estetsko pitanje* izgleda našeg okoliša
- Osvajanje svemirskog prostora
- Strategije za spas civilizacije u slučaju katastrofalnog kolapsa ljudskog društva – primjer je projekt očuvanja globalne zalihe biljnih vrsta kroz „banku sjemenja“ započet u Norveškoj 2008. na otočju Svalbard; trenutno se tamo čuva oko 1 milijun sjemenki bilja

Socijalne promjene

- **Porast svjetskog stanovništva**; produljenje životne dobi; visoke stope nataliteta, osobito u siromašnim zemljama; porast urbanizacije (50% svjetskog stanovništva živi u gradovima)
- Novo ekonomsko strukturiranje društava na Zapadu – *društva usluga*
- **Socijalni sukobi** – lokalni/regionalni ratovi; kriminalni, etnički, rasni sukobi u gradovima; opasnost od nuklearnog rata;
- Osnove globalnih socijalnih sukoba: **kolektivna proizvodnja dobara, a privatno/individualno prisvajanje profita od te proizvodnje**

- **Shvaćanja napretka:** vjerski i moralni pojam napretka, znanstveno-tehnološki; ekonomski; građanski...
- **Mobilnost društva:** geografska, socijalna, bračna; politička mobilnost...
- Međunarodne (radne i egzistencijalne) migracije – kulturni utjecaj; izolacija. ; rast ekoloških migracija i izbjeglištva
- **Sukobi oko prirodnih resursa**

Stanje prirode

- Vodeni stres (*water scarcity*) – 2025. će zahvatiti oko 40% stanovništva. Na Zemlji **3% slatka voda**. Od tih 3%: 79% ledenjaci, 20% podzemna voda i **1% površinska voda**. Od tih 1%: 52% bare i jezera, 38% vlaga tla, 1% rijeke i potoci, 8% atmosferska vlaga i 1% u živim bićima. Oko 41 mil km² vode cirkulira = obnovljiva količina vode na Zemlji.
- **Do danas je iskrčena gotovo polovica svjetskog šumskog prostora**
- Dnevno umire više od 35,000 djece od gladi i glađu uzrokovanih bolesti
- Solidarnost – susjedska i lokalna slabi, a globalna se formalizira

Entropija

- Paralelni procesi: biotička i kulturna entropija dovode do homogenizacije kultura
- Od 10,000 jezika koji su postojali početkom 20. st. danas je preostalo oko 5000 – 3500; dominacija jednog jezika i jedne kulture dovodi do pitanja identiteta marginaliziranih skupina i kultura
- Kulturna entropija tumači se prvenstveno kao napredak, a tek marginalno i kao entropija (razvoj industrijske civilizacije povećava rizike za sebe samu)
- Retradicionalizacija društva; traženje smisla u prošlim običajima i nacionalnom identitetu; rast ksenofobije i rasizma u Zapadnim državama
- Dijalog svjetovnog i religijskog shvaćanja, nova duhovnost, New Age religije...

Postignuća u 20. i neriješeni/otvoreni problemi 21. stoljeca

Postignuća čovječanstva:

1. „Osvajanje“ svemira – slijetanje na Mjesec, istraživanje Solarnog sustava...
2. Prodor u strukturu materije – razbijanje atomske jezgre, kvantna fizička istraživanja...
3. Prodor u biološku strukturu – dešifriranje ljudskog genoma

Neriješeni problemi:

1. Porast svjetskog stanovništva, prvenstveno u zemljama u razvoju
2. Nereguliranost razvoja i široko rasprostranjeno siromaštvo, društvene nejednakosti
3. Eksploatacijski odnos čovjeka prema prirodi

∞

KULTURA I NASILJE

Odnosi unutar kulture (društva) utječu na odnos kulture prema drugim kulturama i prema prirodi.

Kultura je povijesni produkt čovjekove kreativnosti i destruktivnosti. Nasilje je sastavnica kulture, no čovjek često bježi od posljedica nasilja ili ih ignorira.

„Moralni pad“ čovjeka modernog društva (svjetski rat; holòkaust, genocidi...)

Dovodi li povećanje tolerancije nasilja do porasta nasilja?

Nasilje kulture i kultura nasilja

Nasilje može biti vidljivo i nevidljivo; neposredno i posredno; fizičko i psihičko; individualno i institucionalno/strukturno

Oblici nasilja: rat, ubojstvo, silovanje, prisilni rad, ali i zabrane običaja, agresivnost medija; „dužnicko ropstvo“

Povezanost *nasilja kulture* i *kulture nasilja*. Kultura nasilja prezentira se kao nasilje neke kulture nad drugom ili nad prirodom. Npr. fašizam/nacizam je u biti materijalizacija kulture nasilja – romantizirajući militarizam, patrijarhalnost i agresivnost – ali zbog svoje konkretne osvajačke ideologije rezultira u nasilju kulture; rat, genocid, destrukcija okoliša...

Nasilje unutar društva rezultira nasiljem prema drugim društvima i prirodi. Primjeri su sankcioniranje nekih oblika kolektivnog nasilja (kamenovanje; „žrtveni jarci“...).

Nasilje neki definiraju kao utjecaj okolnosti koje umanjuju ostvarivanje potencijala – ono je protivno „prirodnom poretku“ (Galtung, Sieferle).

Tradicionalni oblici nasilja: ubijanje, rat, mučenja, razbojstva, represija vlasti

Tradicionalnim se priključuju **novi oblici:** u školi, na radnom mjestu, ulici, prometu, vandalizam, terorizam, različita zlostavljanja.

Nasilje - konstanta covjekove povijesti

Pitanje je postoji li biološki izvor nasilja, ili je ono isključivo društveno uzrokovano

Kultura je ljudska supstancijalnost, a nasilje supstancijalnost kulture.

Nasilje odozgo (unutar poretka) – represija prema građanima; **nasilje odozdo** – pobuna, revolucija. Osuda nasilja ovisi na čijoj smo strani.

Razvoj modernih društava dovodi i do razvoja **monopola na nasilje** i monopola na usmrćivanje, konkretno u rukama vlasti/države, a realizira se putem sudova, policije i vojske.

Rat se s jedne strane smatra najvećim zlom, ali s druge strane nije izričito zabranjen (za razliku od, na primjer, ubojstva).

Civiliziranje nasilja i barbariziranje kulture

Kulturna evolucija nije linearna – ciklički se izmjenjuju razdoblja „civiliziranja i „barbariziranja“.

Civiliziranje nasilja: definiranje što je prihvatljivo i normalno; definiranje načina i uvjeta primjene nasilja (međunarodne konvencije). Akteri nasilja postaju „civiliziraniji“, obrazovaniji, a moralni kriteriji niski. Oblikovanje *civilizacije nasilja*, „kulture smrti“.

Pokušaji smanjivanja nasilja unutar društva otkrivaju dvojak odnos društva prema nasilju: s jedne se strane koristi edukacija/prevencija, a s druge strane kažnjavanje/represija.

Simboliziranje i vizualiziranje moći i nasilja

Međunarodne izložbe tehničkih postignuća služe kao svjedočanstvo napretka i ljudske moći.

Simboli vladarske, represivne moći – spomenici, dvorci, grobnice, vojska (i danas)

Simboli pobjede – glave na kolcima, slavlucij, reljefi, skalpovi, amajlije od dijelova ljudskog tijela...

Dvije funkcije simbola moći i nasilja:

- unutar društva – održanje integriteta i unutarnje kohezije
- prema drugima – zaštita vlastitog društva (poretka) od drugih skupina

Postoje i **simboli nenasilja**: zastave, moneta, golubica, maslinova grančica...

Ambivalentni doživljaji religijskih simbola koji su u osnovi simboli nekog oblika nasilja (križ – sredstvo mučenja; manipulacija simbolima).

Ritualiziranje nasilja

Rituali su svojstveni svim oblicima rada (sjetva, žetva) i života (rođenje, ženidba, brucešijada, pokop...) te se prilagođavaju društvenim promjenama i uvjetima.

Nasilje je kulturni čin popraćen ritualima koji daju smisao:

- *Rituali stvarnog nasilja*: izazivanje (prijetnje, poruke) pri zarobljavanju, izvršenju kazne...
- *Rituali potencijalnog nasilja*: ples ratnika; posveta oružja; «sveti rat» (uloga bogova); obuka vojnika, policije, vojne vježbe; generacijsko reproduciranje potencijala nasilja

a) Nije poznata kultura bez nasilja

b) Simboli moci imaju snagu ako se prihvati da je iza njih realna represivna moć i prijetnja nasiljem

c) Svaka kultura ima prihvatljive i neprihvatljive oblike nasilja – definira se što je normalno ponašanje, ali kulturni predlošci se kontinuirano zamjenjuju novim (npr. kulturni stavovi o smrtnoj kazni)

d) Čovjek teži vrijednostima koje jamče autonomiju i slobodu te ih zato vizualizira

e) Objašnjenja nasilja: biološki faktori, kulturni faktori.

f) Nužno je u društvu stvarati svijest o bitnosti i ulozi nenasilja

∞

HOMOGENIZACIJA I RAZNOLIKOST KULTURA

U uvjetima globalizacije stvaraju se dvije tendencijske „opcije“ u budućnosti civilizacije, tj. čovječanstva:

1. Nastavak pritiska standardizacije moderne Zapadne kulture na ostale kulture i na biosferu: **kulturna implozija, kulturni imperijalizam**, biotička i **kulturna entropija**, imperij.

2. Kritika jednoobraznosti kultura: **kulturna eksplozija**, održanje kulturne raznolikosti, **zajednica kultura**.

Razvijaju se dva kulturna/društvena pokreta: pokret koji se fokusira na očuvanje biološke raznolikosti i pokret za očuvanje kulturne raznolikosti

Dvije tendencije:

(a) linearnost kulturne evolucije, *upravljanje*

(b) *autonomija* i sloboda izbora.

Pretpostavke prihvatanja raznolikosti su *raznolikost kao normativna* (etički aspekti) i *raznolikost kao prakticna vrijednost* (politički aspekti).

Gomilanje znanja i informacija u modernoj kulturi proizvodi dva oblika moći:

1. *soft power* – sustav moralnih vrednota, društvenih normi, poruke koje se dobivaju kroz medije, stil života; zavodi i uvjerava.

2. *hard power* – ekonomski čimbenici, znanstvene činjenice, tehnologije nadzora, represivni aparat i militarizacija; prijeti i odbija.

Problem: ostvarivanje bilo kulturnog imperija ili kulturne zajednice nije samo političke, već i kulturne naravi. Političke je naravi jer zahtijeva promjenu svjetske politike; kulturne jer zahtijeva nove ljudske ideale.

Potruga za identitetom

Čovjek traži ontološku/metafizičku „istinu“ o sebi.

U ljudskoj je povijesti prisutna dinamika i začaravanja/mistifikacije i odčaravanja/demistifikacije svijeta. Može li društvo opstati bez mistifikacije – simbolike? Društvu je potrebno „znanstveno znanje“, pouzdane činjenice o svijetu oko nas, ali i „orijentacijsko znanje“, pridavanje smisla i značenja činjenicama, događajima.

Identitet je otkrivanje smisla egzistencije (Wilhelm Schmidt).

Neizbježnost homogenizacije?

Dva proturječna procesa u globaliziranom svijetu – homogenizacija i raznolikost – stvaraju ambivalentnost perspektive kultura kod pojedinca. Šansa za imperijalnu kulturu i šansa za zajednicu kultura obje ovise o slici/percepciji svijeta.

Štititi raznolikost okoliša znaci štititi raznolikost kultura. Okoliš postoji i kao proizvod i kao mjesto ostvarivanja kulture.

Ruža kulturne evolucije

Tijekom i nakon neolitika dolazi do kulturne eksplozije. Nakon industrijske revolucije nastaje suprotno – kulturna implozija odnosno homogenizacija industrijskih kultura.

Velike tranzicije (Gehlen) ili tri kulturna praga:

1. Prijelaz s nomadskog lovosakupljačkog života u sjedilaštvo i obradu zemlje,
2. Nastanak monoteističkih religija i nevidljivog boga,
3. Nastanak industrijske kulture

Tehnicki napredak se u 21. stoljeću sve više rutinizira (sve je „već viđeno“). Javljaju se bio/geo/kibernetički izazovi kulturnoj evoluciji.

Od pluralnog u policentrični i homogeni svijet

Raznoliki (pluralni, multikulturni) svijet kroz proces modernizacije i globalizacije transformira se u policentrični i homogeni svijet na početku 21. stoljeća.

Stvaraju se interesne zajednice na: nacionalnim razinama, putem regionalnih asocijacija i

globalne društvenosti (no što su razine više to je izraženije ograničeno participiranje).

Globalna povezanost pokazuje i pozitivne i negativne učinke.

„Skalpiranje“ kulture odvija se kroz procese globalizacije, komodifikacije prirodnih i kulturnih resurasa te orijentiranje društvenog života na konzumerizam.

Na malom prostoru često postoje različite kulture (industrijska, ruralna), no utjecaj neoliberalne globalizacije postepeno iskorijenjuje tradicionalne kulturne forme te razara neindustrijalizirana društva kroz širenje ekonomskih djelatnosti i eksploataciju prirode.

Kulturna hegemonija

Definicija **hegemonije**:

- *Antonio Gramsci*: moć, dominacija jedne klase nad drugom
- Uspostavljanje dominacije jednog modela (zapadne kulturne subekumene) nad ostalim kulturama u svijetu (kroz sustav obrazovanja, ekonomske/financijske institucije, medijsku kontrolu, upravne institucije...)

Globalna sigurnost – formalno nadnacionalna, areligijska – utječe na kulturnu homogenizaciju i formiranje jednog svjetskog poretka, dominaciju i hegemoniju: gospodarski razvoj i ekološka politika kroje se prema interesima hegemonijske kulture.

Kulturni imperijalizam

Homogenizacija nije proces demokratskog prožimanja i kulturne razmjene, već proces nadilaženja autohtonih kulturnih elemenata pojedinih kultura; stvara se transnacionalna „deteritorijalizirana kultura“.

Hibridizacija kulture – miješanje kulturnih elemenata poput glazbe Trećeg svijeta, blagdana i običaja Latinske Amerike ili kuhinja istočne i južne Azije s elementima Zapadne kulture.

Američka kultura promovira specifične vrednote i mitove o sebi: *manifest destiny* (izabrani narod, s pravom osvajanja zemlje sjevernoameričkog kontinenta za sebe), *e pluribus unum* – mit o *melting potu* (dok u stvarnosti raste rasna i klasna segregacija, rasizam i bijelački suprematizam), *plenty* (obilje, no samo za neke skupine), *success* (uspjeh, unatoč sve izraženijem smanjenju socijalne mobilnosti), *innocence* (nedužnost), *opportunity* (neograničene mogućnosti osobnog uspjeha u Americi), itd.

Imperij ili zajednica?

U povijesti su postojali imperiji ali nisu bili totalitarni – zbivalo se vertikalno prožimanje društva.

Moć imperija je u nadilaženju prava putem gole moći. (Marko Aurelije: *imperium superat regnum* – „moć/vlast nadilazi državu“)

Svaka kultura ima: infrastrukturu (proizvodnja), strukturu (institucije) i superstrukturu (kultura, vrijednosti, način mišljenja – mitovi, religije, znanost).

Civilizacije mogu suživjeti i razvijati «kulturene kontakte» i ne moraju ratovati.

Raznolikost kultura kao poželjna vrijednost

Homogenizacija i dominacija su u konačnici **redukcija kulturnog potencijala.**

Raznolikost kultura je raznolikost spoznaja i povijesnog iskustva, daje mogućnosti za alternative u rješavanju problema i (pre)uređenju društva.

Tradicija može funkcionirati i kao kriterij napretka i raznolikosti ili kao konzervativnost.

Umjesto *imperija* (homogenizacije, jednoobraznosti i dominacije) treba stvarati zajednicu raznolikih kultura. Je li to moguće, i kako?

Homogenost kulture na višoj razini (ne)isključuje heterogenost na nižoj razini ako se radi o zajednici kultura a ne imperiju. (npr. simbol jednog boga ne isključuje simbole i vjerovanja u osobne ili obiteljske svece).

Pojam „kulturna raznolikost“ je opće određenje za različitost kultura u svijetu ili društvu; „raznolikost kultura“ je češće u uporabi na razini svijeta. „Multikulturalizam“ podrazumjeva praktičnu kulturnu i imigracijsku politiku.

Raznolikost je povezana s **kulturnom entropijom:**

- (1) **nestanak kultura,**
- (2) **širenje jednakih uvjeta (okolnosti) za opstanak kultura,**
- (3) **prilagodba sve većeg broja kultura na nove uvjete.**

Materijalno standardiziranje (proizvoda) ima osnovu u standardiziranju kulture i vrijednosti.

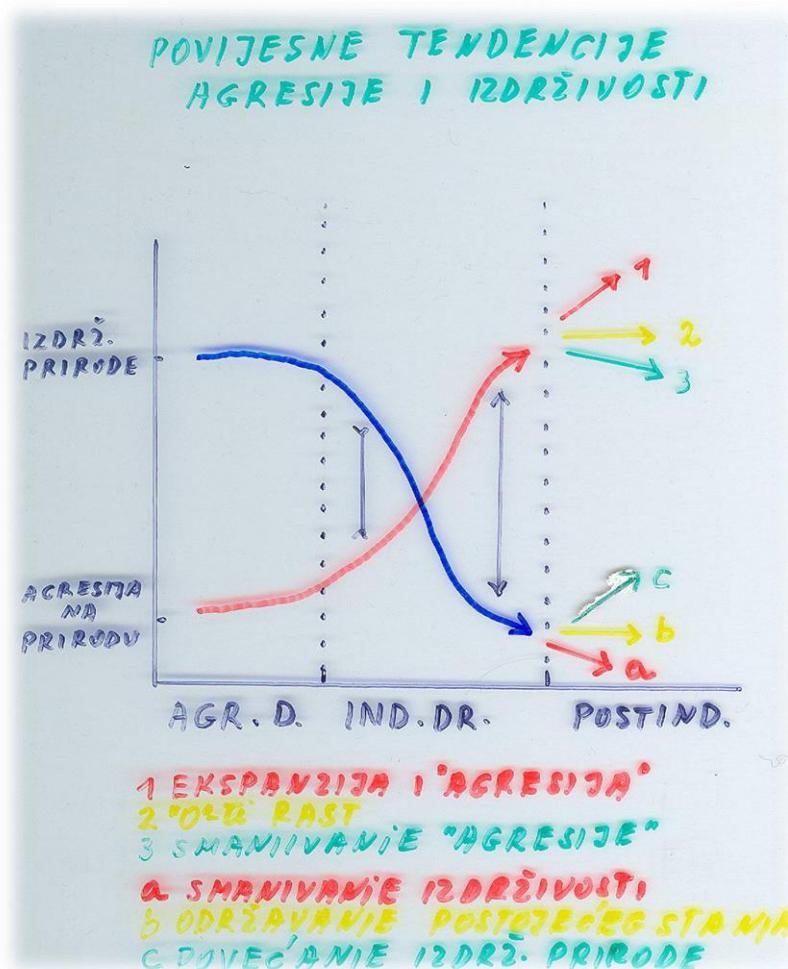
PRIRODA U KRIZI

Postoje krize u različitim područjima: financijska, ekonomska, politička, ljubavna, pa tako i ekološka, odnosno socijalnoekološka kriza. Riječ je o odnosu kulture i prirode. Može li priroda biti u krizi? Je li ekološka kriza (i) kulturna kriza?

Prosvjetiteljstvo i čovjekova društvena emancipacija bili su motori novovjekovnog razvoja Europe, temelji prirodoznanstvene i socijalnoznanstvene utopije.

Te dvije velike utopije novoga vijeka utjecale su na brojne društvene promjene:

- a) **Prirodoznanstvena** – pomoću tehnologije čovječanstvo se može emancipirati od ovisnosti o prirodi. Odvajanje čovjeka od prirode (*René Descartes*).
- b) **Socijalnoznanstvena** – pomoću socijalnih snaga čovječanstvo se može emancipirati od eksploatatora. (*Karl Marx*)

Obje su utopije imale prosvjetiteljski karakter i bile snažni motori društvenog napretka, no nijedna nije ostvarena.

SHEMA: Povijesne tendencije: agresivnost prema prirodi i smanjenje izdržljivosti

Posljedice uspjeha su troškovi na račun prirode i rizici, prijetnje čovjeku. Za čovjeka priroda nije trajan i nepromjenjiv koncept, nego postoje specifične predodžbe prirode koje su kulturno uvjetovane.

Aporija (grčki *aporéo*): Kultura je produkt (dio) biološke evolucije, a istodobno priroda je konstrukt kulture. Taj prirodni paradoks izražen je u konfrontaciji kulture i prirode (preko čovjekova djelovanja).

Što/tko je čovjek?

Čovjek postoji kao trojako bice: tijelo, duša u tijelu te osoba a njegova tjelesnost se može shvatiti u kontekstu **dualizma, monizma i personalizma**. Čovjek ima *svijet* za kojega je stvarno ili latentno vezan, svjestan je *situacijske uvjetovanosti*, dok životinja ima *okolinu* prema kojoj se odnosi nerefleksivno i frontalno.

Adolf Portmann čovjeka naziva „sekundarni čučavac“. *Čučavci* (niži sisavci) dolaze na svijet bespomoćni. Više sisavce naziva „sekundarnim poletarcima“.

Po Arnoldu Gehlenu čovjek je „nedostatno biće“. Rađa se nemoćan i dugo ovisan o roditeljima. Ima manjak u instinktima: slabije čuje od miša, lošije njuši od psa itd., ali ima višak poriva. Obilježavaju ga primitivizmi (nespecijaliziranost i neprilagođenost). Nedostatak instinkta kompenzira drugim sposobnostima (um i sloboda volje) - stvaranje kulture: jezik, tehnika, religija. Ima radnu sposobnost (ruke i inteligencija).

Životinja je ograničena na svoj „krug“ i jednoobraznost aktivnosti, a po Maxu Scheleru čovjek je otvoren prema svijetu, tj. slobodan je, nasljeđuje i dograđuje kulturne stečevine ranijih generacija kao rodno iskustvo.

Čovjek je biće koje „ima stav“ prema vanjskom svijetu (djelovanje) i prema sebi (disciplinu), pa je „biće stege“.

Za Friedricha W. Nietzschea čovjek je nefiksirana životinja, nagonsko biće koje vodi klasnu borbu, a ne *homo sapiens*. To što je „nefiksirana životinja“ znaci da tek treba utvrditi što je čovjek i potvrditi da je on nedovršen. Zato je čovjek zadaća samom sebi. U etičkom diskursu postoje razlikovanja između „ljudskog bića“ i „osobe“.

Rješenje aporije: jedinstvo prirode i kulture. Tematizira se dvojako:

- a) **Univerzalno-povijesno** pomoću pojma evolucija
- b) **Kulturnoekološki** pomoću pojma kultura.

Razvija se teza da **ne postoji kriza prirode**, nego je više govor o tome da je prirodna kriza (kriza prirode) zapravo **indikator kulturne (civilizacijske) krize**.

Priroda

1. Kultura je dio prirode;
2. Priroda je konstrukt kulture;
3. Jedinstvo prirode i kulture; teza H.Markl kao ideja ukidanja proturječnosti priroda-kultura.

Terminom priroda podrazumijeva se:

- (a) U užem smislu **organski i anorganski svijet** (biotička ekumena) **osim čovjeka i njegova kulturnog utjecaja** (antropobiotička ekumena). Priroda je sve što nije kultura
- (b) U širem smislu **anorganski i organski svijet uključujući i čovjeka** kao biološko biće. Priroda nije samo ono što je „božanski nerazorivo“ i sve ono što čovjek nije stvorio, već ta riječ označava povezanost svega što obuhvaća nevidljive procese pa u sebi krije i teleološki cilj.

U znanstvenom pogledu **priroda je relativno stabilan globalni sustav u kojemu postoji autonomnost i zakonomjernost procesa**. Osjetljiv je sustav na izvanjske promjene, ali sposoban za samoodržanje/samoorganizaciju. Čovjeku je priroda materijalna (resursna) osnova čiju produktivnost treba održati i za buduće generacije, ali je socijalnom metabolizmu paradigmatička orijentacija u kojoj čovjek djeluje u određenim oblicima vođen simbolima/kulturnim vrijednostima i koncepcijama.

Od 60-tih godina 20. stoljeća istražuje se i analizira produktivnost, stabilnost i ugroženost ekosustava, odnosno dijelova prirode.

Katkad se priroda shvaća kao **divljina** (*wildness*) i zahtijeva toleranciju *nečinjenja*. Divljina je za čovjeka:

- (1) *neproračunljiva* (nepredvidiva)
- (2) pustolovina puna rizika
- (3) kontrast prema osvojenoj i manipulativnoj prirodi
- (4) kontrast prema kulturi.

Priroda se odnosi na prirodni fizički svijet uključujući biljke, životinje i krajolike, naročito na one dijelove u primitivnom stanju, ljudski netaknute. Ljudskom djelovanju nije glavni cilj štititi prirodu od tehniziranja, nego da štiti prirodu kao okvirni uvjet. Utopija je pretvarati čovjeka kao *stanovnika Zemlje* (biosfere) u *menadžera Zemlje*.

Nekoliko je povijesnih faza shvaćanja prirode: u antičkoj misli priroda (*physis*) je **samostalna produktivna snaga**; načelo vlastitog postojanja u sebi. Čovjek joj pripada kao produkt prirode (*natura naturata*); kasnije se priroda shvaća kao **stvaralački Bog**; u novovjekovnom dobu kao **stvaralački čovjek**; danas čovjekov svijet preuzima ulogu **stvaralačke prirode** (*natura naturans*);

U **filozofiji prirode** od Platona i Aristotela do Kanta i Schellinga postoje dvije ekstremne pozicije. U antici se priroda (*physis*) shvacala kao cjelokupni kozmos (Tales, Anaksimander), a u moderni u fizici orijentiranoj na prirodne znanosti pojam „priroda“ gotovo nestaje. U nekim se filozofijama priroda shvaća kao **antipodski pojam tehnologiji, kulturi ili Bogu**. Schelling (1858) razlikuje pojam „*stvorena priroda*“, odnosno „*produkt*“ koju nazivamo priroda kao objekt, od pojma „*stvarajuća priroda*“, odnosno priroda kao „*produktivitet*“, koju nazivamo priroda kao subjekt. „Produkt“ znaci da u svakom trenutku može biti uništena i u svakom trenutku iznova reproducirana. **Priroda je istodobno subjekt i objekt, produkt i produktivitet**. Ona tvori proces u kojemu se stvorena i stvarajuća međusobno uvjetuju.

Priroda ne može biti potrošena, ali može postati neproduktivna. Prirodna granica između mrtve i žive prirode je pomična, jer mrtva priroda postaje osnova žive (npr. ostaci starih stabala u šumi postaju hrana za nova stabla). Priroda se održava mimo čovjekova utjecaja, a reprodukcija je utemeljena u njoj samoj. Ona je organizirana materija. U povijesti moderne (zapadnoeuropske) kulture **priroda se nalazi u procesu obezvređivanja, gubitka dimenzija**. Postaje *obezbožena, obezduhovljena, obestvarena, i obesmislena*. To je Viktor von Weizsäcker (1956) nazvao „**4 stupnja «depotenciranja slike prirode»**“. Također se tretira kao obezdušena, dematerijalizirana i obezvrijeđena.

Postoje **tri paradigme prirode**: **kontinuirana** (organska, predmoderna), **resursna** (kapitalizirana) i **konstruirana** (od znanosti i tehnologije).

Sekularizirana priroda postala je osnova mjerila ljudskog napretka i izgubila smisao veze sa svetim i misterijem. Samo „čista“ priroda može se dovoditi u svezu sa svetim. Gubitkom svakog smisla za svetim i misterijem priroda se vraća na čisti objekt manipulacije, a s njom također i ljudi.

Botaničari i zoolozi obično ne kažu „prirodne životinje“, „prirodne biljke“, „prirodni tip“, nego „divlje životinje“, „divlje biljke“, a mikrobiolozi govore o „divljem tipu“. **Priroda je ono što je divlje, ono što nije u doticaju s kulturom odnosno kultivirano**, što je izolirano i na distanci. Priroda i kultura su time strogo razgraničeni entiteti. U nekim zemljama donose se zakoni o zaštiti divljine.

Priroda se različito shvaca u pojedinim znanostima. U biologiji prirodno seže sve do granica organskog; u fizici priroda se razlaže na atomske čestice; u genetici se priroda razlaže na strukturu genoma; u kemiji na spojeve i elemente, itd. Za tradicionalnu znanost priroda je značila „objektivitet“, „apsolutni pojam zakona“, „reverzibilnost“ (fizikalni i kemijski procesi), „jednostavnost“. Znanost je istraživala prirodu kao idealni i stabilni sustav.

U postmoderni priroda nije više objekt: ljudi imaju pravo slobodno odlučiti kakvu prirodu žele, kako da izgleda njihov svijet, kakvu civilizaciju žele.

Pristupi rješenju aporije prirode i kulture

1. Jedinstvo prirode i kulture

U prirodi vrijedi univerzalnopovijesni pristup. Povezivanje prirode i kulture pojmom evolucije, odnosno ekosustava. Prirodne su pojave potresi, poplave, vulkani, genetske promjene, te one donose neravnotežu.

S kulturnom evolucijom čovjek uci na pogreškama i pokušajima, zahvaća u prirodu i može ju i razarati. Kultura je koncept unutar organske evolucije, tj. jedinstvena je s prirodom unutar prirode.

Priroda sebe organizira, a čovjek ima poseban položaj u biosferi. **Subjekt kulturne evolucije je kultura a ne zoološki čovjek.**

Kritika: univerzalna je povijest u tom konceptu paralelna s poviješću čovjeka pa bi po tome nestalo razlike i specifične ljudske povijesti.

2. Jedinstvo prirode i kulture, u kulturi – kulturnoekološki pristup

Odnos se promatra kao posljedica kulturnog postignuća. Priroda nije netaknuta, nego od čovjeka oblikovana, „kultivirana priroda“.

Čovjek ima kulturnu autonomiju i ne prilagođava se jednostavno prirodi. Važno je njegovo djelovanje, subjektivna komponenta, motivi, osjećaji, vrednote. Znanost postaje sve aktivniji čimbenik za promjene u prirodi. Odnos između kulture i prirode posreduje se „kulturnim instrumentima“ (znanost, pravo, tehnologija...), tj. nastoji se upravljati *planiranjem* i *upravljanjem* (menadžment u kulturi i prirodi). Planiranje koje ima za posljedicu rizik razaranja biosfere, povlaci sa sobom i razaranje kulture – globalne kulture.

Globalna kultura – zajedničko joj je poimanje prirode industrijalizirane pomoću znanosti i tehnike. To je *industrijska kultura*. Kritičari kažu da takav put može biti i slijepa ulica evolucije (ako potkopa varijacijske mogućnosti i time kulturne promjene).

Kriza prirode (prirodna kriza) – ako je ravnoteža tako dugoročno ugrožena, tj. egzogeni utjecaji tako veliki da se ne mogu uspostaviti samoregulirajući procesi prirode; dakle ako priroda prelazi u siromašnije stanje. Time se eksportira entropija.

Kriza: (grčki. *krinein* – dospjeti) točka promjene; **situacija odluke**; izvanredno stanje događanja koje subjekt može prepoznati kao točku promjene u kojoj mora nešto odlučiti. Socijalno/ekološka kriza znači da je odnos čovjeka i prirode u krizi; ne možemo više funkcionirati na stari način, a još ne znamo kako dalje.

BIOETIKA

Aldo Leopold i „etika zemlje“

U obje svoje dvije ključne publikacije, *Bioethics: Bridge to the Future* iz 1971. i *Global Bioethics* iz 1988. godine, američki biokemičar Potter Van Rensselaer, kojeg danas nazivamo i „ocem bioetike“, odaje počast američkom šumaru, konzervacionistu i okolištaru **Aldu Leopoldu** zbog snažnog utjecaja koji je izvršio na njegov rad, nazivajući ga čak i „prvim bioetičarem“.

Leopold je rođen 1887. godine, a godinu nakon njegove smrti 1948. objavljena je njegova utjecajna knjiga *A Sand County Almanac* ili „Ljetopis pješčanog okruga“. Iako se korijeni onoga što će Leopold nazvati „etika zemlje“ mogu pronaći u mnogim kulturama svijeta, njen oblik u zapadnjačkoj filozofskoj je novijeg vijeka a prvi put ga je jasno iznio upravo Leopold krajem 1940-ih.

Etika zemlje temelji se na ekocentrizmu kao filozofskom načelu da **prirodni svijet ima inherentnu ili intrinzičnu vrijednost**. Za razliku od antropocentrista, zagovornici etike zemlje zagovaraju takvu etiku okoliša koja vrijednost prirode vidi u prirodi i po prirodi samoj za sebe, umjesto da se uzima u obzir njen značaj za opstanak i dobrobit ljudi. Za razliku pak od biocentrista i individualista, zagovornici etike zemlje zagovaraju **vrijednost cijele biotičke zajednice uključujući i ekosustav**, umjesto da u obzir uzimaju samo živu prirodu, odnosno samo neke od odabranih vrsta.

Leopold kaže da je antropocentrizam pomiješan s idejom ekonomskog napretka doveo do vlastitog paradoksa – stvoreno je hipohondrično društvo koje je s jedne strane opsjednuto zdravljem ekonomije a s druge je strane izgubilo sposobnost da bude zdravo. Društvo koje je opsjednuto materijalnim, ali je izgubilo sposobnost vlastite izgradnje i opstanka. Društvo kojem je krajnje potrebna promjena u vrijednostima na kojima se temelji.

Leopold upozorava da je došlo krajnje vrijeme da ga se ograniči i kao protutežu postavi ekocentrički pristup koji on naziva etikom zemlje. Međutim, on je sasvim svjestan da je antropocentrizam bio i da će u barem dogledno vrijeme ostati čovjekova primarna motivacija odnosa prema okolišu. Stoga **pokušava ukazati upravo na paradokse antropocentričkog stajališta** bez ove ekocentričke protuteže po samog čovjeka.

Antropocentrizam, pojačan zapadnjačkim shvaćanjem razvoja i napretka i potpomognut industrijskom revolucijom, doveo je do negativnih posljedica po prirodni okoliš, a te su se posljedice ubrzo počele povratno negativno odražavati upravo na samog čovjeka i kvalitetu njegova života koju je tom industrijalizacijom, mehanizacijom, razvojem znanosti i tehnologije pokušao poboljšati.

Nadalje, Leopold kaže da je paradoksalno s jedne strane čovjeka prihvaćati na vrhu evolucijske ljestvice, prema kriteriju da je jedini misleće biće, a s druge ga strane ne držati nimalo odgovornim za živi i neživi svijet koji ga okružuje i posljedice svoga postupanja prema njemu. Drugim riječima, ako je čovjek jedini koji može razviti i držati se etike, jer zemlja, životinje i biljke ne mogu sklopiti etičke ugovore s nama, pa je to onda i dužan činiti, obvezati se na moralno postupanje možemo i štoviše imamo dužnost njima i sebi, svojim sadašnjim i budućim generacijama. Tako uz pojam „**vrijednosti**“ prirodnog svijeta za čovjeka, koji zagovornici etike zemlje prihvaćaju da je i u barem dogledno vrijeme ostaje iskonski poriv čovjekova odnosa prema svom okolišu, zagovornici etike zemlje uvode dodatni pojam a to je „**odgovornost**“ ljudi za prirodne zajednice, okrećući antropocentrizam na glavu.

Cilj etike zemlje je prije svega dovesti do promjene u postojećem snažnom antropocentričkom ljudskom načinu razmišljanja: Ljudi se više ne vide kao osvajači ili članovi superiorne vrste na planetu već kao članovi i sugrađani zajednice zemlje. Odnosno, Leopold zagovara da se naprema „abrahamskom“ shvaćanju zemlje u kojem detektira tri odnosne točke – shvaćanje zemlje kao **resursa**, **robe** te kao **čovjekova vlasništva** – okrenemo novom shvaćanju **zemlje kao zajednice:**

Uz ekološku ideju zemlje kao zajednice, koja u ekologiji nije ništa novo, od početaka ekologije kao znanstvene discipline jasno je da je sve u ekosustavu međusobno povezano i međuovisno, javlja se tu dakle i **etička ideja zemlje koju treba poštovati i voljeti**. Leopold uz ove dvije dodaje i treću, **estetsku dimenziju** – *landesthetic* – gdje je zemlja i nešto što je lijepo, ne samo iz percepcije čovjeka, što je njemu lijepo, već je ona i njeni dijelovi lijepi sami po sebi iz vrijednosti koju imaju sami po sebi, te kao takvi doprinose i čovjekovom osjećaju lijepoga i razvoju kulture koja je kroz čovjekovo postojanje bila uvijek usko vezana za prirodu.

„Nešto je dobro ako teži očuvati integritet, stabilnost, i ljepotu biotičke zajednice. Pogrešno je ako teži suprotnome.“

Kada govori o zemlji, Leopold ne misli na zemlju isključivo kao tlo, već i šire, na neku vrstu energije koja protječe kroz i međusobno povezuje tlo, biljke i životinje, dakle cjelokupni složeni i međuovisni ekosustav i njegove dijelove, cjelokupnu biosferu.

Nadalje, Leopold ukazuje i da **bez antropocentrizma možda nikada ne bi niti bilo etike zemlje** – prvo, upravo **zbog povećanja standarda življenja u 20. st.**, kada smo znali, kako Leopold kaže, da ćemo svako jutro imati doručak na stolu, da nećemo biti gladni, kada su nam dakle utažene osnovne ljudske potrebe, mogli smo početi promišljati i o nečemu izvan sebe, okolišu koji nas okružuje, i to ne samo u ekonomskom, utilitarnom već i u simboličkom, estetskom, pa i etičkom smislu. Tu je svijest dodatno pojačala činjenica da je taj **prirodni okoliš ugrožen našim djelovanjem** čime posljedično ugrožavamo sami sebe i taj isti standard življenja koji smo postigli. I treće, razlog čovjekove povećane svijesti o svom prirodnom okolišu prema Leopoldu **razvoj znanosti koja nas je obrazovala o toj prirodi** – to je i jedna od njegovih poznatijih teza, da o prirodi i prirodnom svijetu moramo nešto znati da bismo osjetili povezanost s njime.

Potter i razvoj bioetike

Potter u knjizi *Globalna bioetika* razrađuje pojam **bioetike** koji je uveo 1970. godine jasno ističući da mu je cilj nastaviti promovirati vrijednosti i načela Leopoldove etike zemlje.

Potter se prije svega osvrće na činjenicu da nakon što je uveo pojam bioetike, započinje pokret među biomedicinarima koji su taj pojam mnogo suženije shvatili i počeli koristiti isključivo za pitanja primijenjene etike u medicini. Međutim, Potter napominje da se time dobiva pogrešna slika da se bioetika temelji na samo jednoj, biološkoj vrsti znanja; ona se uz njih nužno temelji i na znanju o etičkim vrijednostima koje pronalazimo u različitim ljudskim vrijednosnim sustavima.

Bioetika ne može biti isključivo medicinska već je u isto vrijeme i ekološka – zabrinuta je za ljudski opstanak, ali ne bilo kakav opstanak već onaj koji Potter naziva prihvatljivim - koji u obzir onda uzima i opstanak ekološkog sustava koji ima vrijednost po sebi, neovisno o čovjeku.

Bioetika se nikada ne tiče samo pojedinca, ili odnose između više pojedinaca, **već uvijek nužno obuhvaća šire ekološke i populacijske probleme**, odnosno kako će to Leopold nazvati „etiku zemlje“. Potter smatra da Leopolda ne bi smetalo da se njegova etika zemlje

naziva i *ekološka etika*, s obzirom da pod zemljom nije mislio na puko tlo već na cjelokupnu biosferu i temeljne ekološko-etičke principe.

Potter smatra da Leopolda ne bi smetalo ni da se njegova etika naziva bioetika, jer je i Leopold htio shvaćao da se etika može razvijati samo u stadijima – prvo nekakva prvotne etike pojedinca koje je još uvijek vrlo antropocentrična, prema jednom ublaženijem antropocentričkom pristupu razmatranja etike u odnosa pojedinca s drugim pojedincima u okviru svog i drugih društava, da bi se polako došlo do jedne vrlo ekocentrične ideje – proširenja etike na cjelokupnu biotičku zajednicu, čime je Leopold prema Potteru stvarao jednu novu etiku koja je, zapravo ekološka bioetika.

Potter je smatrao da nedostaje proširenje etike koja bi obuhvatila odnose pojedinca sa zemljom i životinjama i biljkama koje na njoj žive, etike koja zemlju neće shvaćati samo kao vlasništvo i ekonomski resurs već privilegiju prema kojoj imamo i odgovornost i dužnosti, etiku koja je u 20. stoljeću postala ekološka nužnost, zbog čega se slaže s Leopoldom i razvija ideju biotike.

Idealno bi prema Potteru bilo da ta nova ekološka bioetika u sebi sadrži oboje – i ekocentrično razumijevanje i prihvaćane intrinzične vrijednosti prirode neovisno o čovjeku kao i njene instrumentalne vrijednosti za čovjekov opstanak.

Globalna bioetika trebala bi zauzeti jednu interdisciplinarnu i transdisciplinarnu perspektivu, koja će obuhvatiti i **medicinsku bioetiku** koja se više fokusira na pojedince i njihove kratkoročne potrebe ali i **ekološku bioetiku** koja se bavi širom slikom, ekološkim i populacijskim pitanjima, i traži dugoročnija rješenja. Zajedno ove dvije grane globalne bioetike doprinose rješenju pitanja o prihvatljivim oblicima preživljavanju čovjeka i njegova okoliša.

Globalna bioetika predstavlja i jedan oblik nadilaženja medicinske bioetike i Leopoldove etike zemlje ili ekološke bioetike – ona nadilazi specijalizaciju ove dvije jer ih ujedinjuje ih tako što pronalazi njihove dodirne točke, čime stvara etički sustav koji ujedinjuje različite svjetonazore, etičke sustave, postaje sveobuhvatan.

ODRŽIVI RAZVOJ – POVIJEST POJMA

Moderni pojam održivosti

Najčešće se navodi Brundtland & Gro Harlem u izvještaju 1987. (*Our Common Future*), ali pojam zapravo potječe iz generacije '68.

„*Living resource conservation for sustainable development*“ bio je naslov *World Conservation Strategy* 1980. – smjernice za zaštitu prirode u svijetu.

Ekumenski savjet Crkava je 1974. u dokumentu na konferenciji u Bukureštu dao novu socijalnoetičku vodeću sliku. Dotadašnja formulacija „odgovorno društvo“ zamijenjena je pojmom „pravedno i održivo društvo« (*just and sustainable society*).

Odlučujući poticaj bio je „**Club of Rome**“ s knjigom *Granice rasta* 1972. U opisu težnji „stanju globalne ravnoteže“ istaknuta je riječ *sustainable*.

Na **UN konferenciji u Stockholmu 1972.** korišten je pojam *ecodevelopment* u smjeru *sustainable development*.

Inspiracija za održivost dolazi iz svemira; posada Apolo 17 na 11. prosinca 1972. šalje satelitsku sliku „plave planete“ kao ikone našeg doba. Sredinom 20. stoljeća vidjeli smo po prvi puta našu planetu iz svemira.

Korijeni u šumarstvu

Engl. *sustain* = održati, nositi + *'-able'* – i povezivanje sa razvojem donosi novinu: *sustained yield forestry* – održiva šumarska privreda. Taj pojam ima dugu tradiciju:

Hans Carl von Carlowitz (1645-1713) napisao je knjigu „*Sylvicultura economica oder Anweisung zur wilden Baum-Zucht*“ („S. ec. ili napatuk za uzgoj divljeg drveća“). Knjiga obrađuje suvremena pitanja granica rasta. Optužuje rapidnu sječū šuma u Europi i prognozira krizu resursa – manjak drveta. Zastupa pravilo da se sa drvom mora nježno ophoditi kako bi prirast i sječū bili u ravnoteži i kontinuirani.

U njegovu mišljenju izranja ideja trokuta: ekologija, ekonomija, socijalna etika. Čovjek nije

više „u Edenskom vrtu“. Ne može se osloniti na to da mu priroda uvijek daje višak. U socijalnoj etici svakome treba biti dostupno – siromašnima i nadolazećima (*liebe Posterität*). Carlowitz govori o „čudu vegetacije“ - o životnoj snazi Sunca. Priroda skriva mnogo od čovjeka, pa u „knjizi prirode“ možemo mnogo naučiti.

Spinoza je u fizičkoteološkoj slici svijeta isticao duboki respekt pred prirodom. Priroda je krotka i blagonaklona.

Karijera pojma

Carlowitzov pojam se primjenjivao u 18. stoljeću u njemačkom jezičnom području.

Šumar iz Wüttemberga *Wilhelm Gottfried Moser* pledira 1757. za „održivu privredu s našim šumama“.

- 1816. godine *Heinrich Cotta*, šumarski klasičar, prijatelj J. W. Goethea osniva u saksonskom Tharandtu Šumarsku akademiju iz koje se koncept održivosti širio svijetom. Osnivanjem francuske Visoke šumarske škole u Nancyju 1824. godine to potvrdilo je takav pristup.
- Njemačka riječ za održivi razvoj, *Nachhaltigkeit*, prevedena je u francuskom sa *soutenir*; izvedeno iz latinskog *sustinere* (izdržati, podržati, nositi, očuvati, zadržati). Tako se riječ *Nachhaltigkeit* već tada prevodila na francuski sa *production soutenu*.

Razumijevanje pojma održivog razvoja

- KLIMATOLOGIJA – Sposobnost sistema da se održe (egzistiraju) u dugom vremenskom razdoblju
- SOCIJALNA EKONOMIJA – Održivost znači zadržavanje kvantitativne i kvalitativne susstanceprirodnih potencijala
- SOCIOLOGIJA – pledira za **kulturno pojmovno ograničenje**. Održivi razvoj znači trajnost (*Fortbestand*) ljudski dostojne egzistencije u okolišu koji funkcionalno i vrrijednosno (*Werte*) odgovara čovjeku
- ŠUMARSTVO: Zürcher U. (1965.) sistematizira definicije u četiri grupe koje korespondiraju s ekološko-političkim pozicijama:

1. Održivost se odnosi na **korištenje i prirodni prinos**; redukcija promatranog sistema na njegovu sirovinsku funkciju
2. Održivost se odnosi na **prinos vrijednosti**; monetarno kvantificiranje
3. Održivost se odnosi na **osnove rasta**
4. Održivost se odnosi na **ukupne utjecaje** šume

Definicije 3. i 4. mogu se etablirati kao koncepti zaštite cjelokupnog produktiviteta ekosustava. Pod „ukupnim“ (točka 4.) misli se na bio-ekološke procese ali i na utjecaje na ukupnu dobrobit, primjerice šume na klimu, ribarstvo, kulture tla, smanjivanje opasnosti povezanih s prirodnim katastrofama. Oni su povezani i sa etičkim aspektima koji omogućavaju estetski osjećaj: uzvišenosti, prirodne ljepote, asocijacije na zavičaj. Održivost se ne odnosi na *status quo* niti na *kvantitativne* aspekte.

Interpretacija održivosti iz političkog vidika:

1. održivost kao zahtjev za **održanje fizičkog opstanka**
2. kao zahtjev za održanje **funkcija sadašnjeg stanja**
3. kao zahtjev za osiguranju **temeljnih potreba budućih generacija**
4. kao **zahtjev za aktivnom brigom** (preventivom) za potrebe budućih generacija

Ekološki „otisak stopala“

(*Ecological footprint*) = „tijekovi energije i materijala u ekonomiju i iz ekonomije, pretvoreni u odgovarajuću površinu zemlje koja je potrebna za održavanje tih tijekova“

Pokriva li priroda današnji standard života (tekstil, hrana, tehnika)?

PRIMJERI:

1. Stanovniku **Njemačke** za današnji standard potrebno je *4 ha* po stanovniku. Površina Njemačke iznosi oko *370.000 km²* (224 st/km²) – potrebna je površina od *3,200,000 km²*!

2. **Hrvatska** – 4,284,889 stanovnika (2011.). Površina Hrvatske iznosi *56,594 km²* – prema ekološkom otisku za stanovnika Hrvatske, potrebna je površina od *17.254 km²*

Zaključak:

1. Da je standard u Hrvatskoj za 50% niži od njemačkog (tj. da je potrebno 2 ha po stanovniku), veličina e.o.s. iznosila bi 87.627 km².

2. Standard u Hrvatskoj je vjerojatno nekoliko puta niži od njemačkog:

- a) S današnjim standardom u Hrvatskoj može živjeti daleko veći broj stanovnika
- b) E.o.s u Hrvatskoj stvarno omogućava veći standard postojećeg broja stanovnika
- c) Netko drugi koristi dio e.o.s. i u Hrvatskoj

3. Zemlja:

a) 6 milijardi stanovnika; - površina 510 mil. km².; raspoloživa površina (510 mil x 100 ha) 51 milijardu ha; potrebna površina (6mld x 4ha) = 24 milijarde ha.)

Zaključak: standardom Njemačke na Zemlji bi moglo živjeti dvostruko više stanovnika (oko 12 milijardi)

b) 6 milijardi stanovnika, ali raspoloživ je samo kopneni dio – 149 mil km² (29% površine Zemlje. Znači: 6 mld x 4ha = potrebnih 24 milijarde ha; dostupno je 14,9 milijardi ha na kopnu.

Zaključak: zemlja bi s njemačkim standardom bila dvostruko prenapučena

c) 9 milijardi stanovnika; za prehranu nerazvijenih treba jedna milijarda ha (više od površine SAD-a)

„Zlatna pravila“ ekološkog menadžmenta

1. Pravilo supstitucije: Neobnovljive prirodne izvore (resurse) koristiti toliko koliko se mogu nadomjestiti jednakovrijednim obnovljivim zamjenama. Četiri „R“:

- *Repair* – neobnovljive izvore koristiti s obzirom na trajnost i praksu «popravka»
- *Reconditionin*» – ponovno obnavljanje
- *Re-use* – višekratna uporaba
- *Recycling* – recikliranje

2. Pravilo smanjivanja

Potrošnja obnovljivih prirodnih izvora (resursa) ne smije prijeći količinu koja se obnovi

3. Pravilo asimilacije

Emisija štetnih materijala ne smije prijeći apsorpcioni kapacitet okoliša

Dodaje se i **pravilo održanja**: kvalitet ekosustava održati „zdravim“.

Odnos dominantne kulture i kulture održivosti

Danas dominantna kultura

- Samoreferencijalni modeli značajniji od stvarnosti
- *Kvantiteta*
- *Monodimenzionalnost*
- Industrijsko vrijeme; ubrzanje
- Funkcionalnost, red kontrola
- Globalizirana monokultura, standardiziranje
- *Asimilacija*
- **Ostale vrednote**: novac, moć, nasilje, uspjeh, potrošnja, natjecanje, posjedovanje, rast

Kultura održivosti

- Iskustvo, percepcija okoliša i ekološka komunikacija značajniji su od modela
- *Kvaliteta*
- *Multidimenzionalno, sistematično*
- Biološko vrijeme, usporavanje
- Kreativnost, učenje, dinamika, komunikacija
- Kulturna raznolikost, tolerancija, komunikacija među autonomijama
- *Integracija*
- **Ostale vrednote**: pravednost, samosvijest, kooperacija, korist, ravnoteža

Održivi razvoj - međunarodni diskurs

DOGAĐAJ	REZULTAT	OBILJEŽJE
<i>Stockholmska konferencija</i> 1972.	“Postoji samo jedan svijet”	Prvo prepoznavanje ekološke deteritorijalizacije
Djelovanje <i>Rimskog kluba</i> (1972-74)	Nemogućnost neograničenog rasta s ograničenim resursima	Prve studije globalne ekološke deteritorijalizacije
<i>Global 2000</i> - izvještaj predsjedniku Carteru (1980)	Nemogućnost reprodukcije “sjevernog” stila življenja u globalnim razmjerima	Prva dijagnoza o uzrocima globalne ekološke deteritorijalizacije
WCS – <i>World Conservation Strategy</i> ; IUCAN/UNEP (1981)	Prirodu se može štiti neovisno o ljudskom blagostanju	Prva globalna strategija zaštite prirode i uvođenje koncepta održivog razvoja
<i>Our Common Future</i> (1987) – Izvještaj WCED	Prva službena definicija održivog razvoja	Prva sugestija o konfrontaciji s krizom moderniteta
Druga WCS – <i>Caring for the Earth: a strategy for sustainable living</i> , IUCAN/UNEP (1991)	Globalna zaštita treba angažman lokalnog stanovništva	Revidiranje globalne strategije o zaštiti prirode
Konferencija U Rio de Janeiro: <i>The Earth Summit</i> (1992)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Agenda 21 ▪ Konvencija o klimi ▪ Konvencija o bioraznolikosti 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Šifra za aktivnosti u 21. stoljeću; ▪ Kontrola klimatskih promjena i onečišćenja; ▪ Promoviranje zaštite biološke raznolikosti.